2

El marc demogràfic i social del comerç i del consum a Barcelona

En aquest segon capítol s'estudien les variables més significatives de tipus demogràfic i socio-econòmic, corresponents a la ciutat de Barcelona, sobre les que s'han desenvolupat les activitats comercials barcelonines.

Les fonts bàsiques utilitzades per a elaborar aquest estudi han estat el padró i el cens de població realitzats per l'Ajuntament de Barcelona els anys 1986, 1991, i de forma encara provisional, els resultats del de 1996[24]. Les dades es refereixen, com és característic dels padrons, a l'estructura de la població, i per tant fan referència a la seva composició i distribució per edats i sexe, havent-se seleccionat algunes dades relatives a la situació socio-professional, i els nivells d'educació i titulació, que poden tenir incidència en els hàbits de consum.

Paral·lelament, també han estat utilitzades altres fonts per tal de complementar i comparar les dades padronals. Així, han estat consultades les dades de l'Enquesta Metropolitana elaborada per l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, dels anys 1990 i 1995[25], així com també dades referides al moviment natural i migratori de la població ja elaborades i publicades i per a cada cas en són citades les fonts.

El tractament de les dades s'ha fet en la seva major part a nivell de secció censal, per tant amb el màxim de detall que permeten les fonts utilitzades, encara que el principal problema en utilitzar aquesta escala d'anàlisi ha estat la variabilitat que tenen el nombre de seccions censal al llarg dels anys. Així, l'any 1986 la ciutat es dividia en 1.920 seccions, i a partir de 1991 baixaren a 1.812 a causa de la reducció de la població i de la necessitat de mantenir seccions similars en quant al nombre de població resident; el 1996, ja només n'hi havia 1.582 seccions. Això significa que des de les 1.920 de l'any 1986, s'han agregat a d'altres un total de 338 seccions. Aquesta reducció de les seccions censals ha suposat un petit problema per l'elaboració cartogràfica i, sobretot, per a la comparació dels mapes dels diversos anys. Per aquest motiu, i amb la finalitat de poder analitzar, comparar i comentar els diversos mapes elaborats, han estat utilitzades, a més de les seccions censals, les denominades zones estadístiques grans, que divideixen la ciutat en 38 àrees diferents, i en alguns casos excepcionalment també els deu districtes.

24. El conjunt de totes les dades per als anys 1986, 1991 i 1996 han estat cedides pel Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona, i han estat incorporades a la base de dades que per al conjunt de Barcelona i la seva àrea metropolitana està creant el Grup d'Estudis Territorials i Urbans. Aquesta base de dades està essent usada en el marc d'una investigació financiada per la DGICYT sobre la terciarització i els nous espais del consum, en la que s'està portant a terme una comparació de dades demogràfiques, socials i comercials amb Madrid i la seva àrea metropolitana.

25. De l'Enquesta Metropolitana de 1995 n'ha estat usat un avanç de les dades publicat a la revista *Barcelona Economia* (nº 28, segon trimestre 1996), i a la revista *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona* (nº 25, setembre de 1996).

2.1. LA POBLACIÓ COM A VARIABLE GENERAL DE L'ESTUDI DEL COMERÇ I DEL CONSUM

En aquesta investigació, l'estudi de la població forma part, com en la majoria d'estudis socials que es realitzen, del marc introductori, per a posteriorment poder fer una anàlisi i, si escau, una diagnosi de l'activitat comercial de la ciutat. Aquest fet per ell mateix justifica l'interès de treballar les dades demogràfiques al nivell de màxima desagregació, ja que, per exemple, permet agrupar la població per franges d'edat específiques, en les quals es presuposa que hi pot haver una incidència diversa en el consum (ja sigui per les diferències d'ingressos segons l'edat, o pels diferents estadis en el cicle de vida familiar) i, per tant també en l'activitat comercial. Però fins i tot així, cal ésser conscient de les mancances de treballar només amb dades referents a la població resident en aquesta temàtica de les activitats comercials i del consum, ja que aquesta població resident no representa el total de consumidors i, per tant, els clients de les activitats comercials. Per a ser meticulós en aquest sentit, faltaria tractar, per exemple, dades referents a les empreses i als visitants i turistes, els quals representen un volum important de clients de les activitats comercials, com es mostra més endavant.

D'altra banda, tampoc es poden trobar, per al conjunt de la població resident, totes les informacions que en principi serien necessàries. Així, les variables demogràfiques que *a priori* poden influir sobre el consum són l'edat, el sexe, i l'estructura i dimensió de la llar, però altres aspectes que també serien molt importants, com la renda familiar disponible, o la incidència de l'atur i de l'exclusió laboral a nivell familiar[26], són actualment inexistents a un nivell suficientment detallat com per a estudiar-ne les diferències dins de la ciutat de Barcelona.

D'una primera anàlisi de les dades demogràfiques, però, es desprenen una sèrie de característiques generals de la població del municipi de Barcelona; característiques que per altra banda poden ser-ho també de les poblacións d'algunes ciutats europees i occidentals en els moments actuals, el que fa pensar que es pot arribar a parlar d'unes tendències demogràfiques urbanes a nivell europeu i occidental.

- La primera i més coneguda d'aquestes característiques és **l'estancament i minva de la població**. Des de l'important creixement demogràfic que es va donar al municipi de Barcelona entre els anys cinquanta i fins a la primera meitat dels setanta[27], la ciutat va entrar posteriorment en una fase d'estancament i recessió de la qual encara no ha sortit. La població s'estanca a partir de 1975[28] per començar, des de la segona meitat dels vuitanta un procés de disminució. Així, si la ciutat tenia l'any 1986, 1.703.744 habitants, l'any 1991 havia perdut 60.202 habitants (restant la seva població en 1.643.542 habitants), i ja l'any 1996[29] ha perdut 194.939 habitants res-

26. Sobre la renda familiar disponible o la relació de la unitat familiar amb l'activitat, es realitzen unes enquestes a nivell estatal (RFD i EPA respectivament), però la màxima desagregació que presenten és al nivell de província, o per al conjunt de les ciutats més grans de l'Estat. La unitat familiar com a escala d'anàlisi en aquestes temàtiques és de gran importància, per això la inexistència de dades que en facin referència és destacable.

27. La ciutat va passar d'1.289.179 habitants l'any 1950, a 1.754.713 habitants l'any 1975. Aquest gran augment va ser fruit de la segona onada immigratòria d'aquest segle, que va acudir a la ciutat atreta pel desenvolupament industrial i econòmic en general, per tant en busca de feina.

28. L'any 1975 és una data ben simbòlica per a l'evolució contemporània d'Espanya; és també la del padró, per tant, el moment en què oficialment pot constatar-se un canvi de tendència que sembla que ja s'havia iniciat durant el quinquenni 70/75.

29. Segons les dades provisionals del padró d'habitants de 1996, Barcelona comptava amb 1.474.539 habitants. L'Ajuntament de Barcelona, després de publicar aquests primers resultats provisionals, va realitzar una revisió exhaustiva de les dades davant l'important nombre de població que havia perdut la ciutat. Finalment, després de la revisió, el padró de Barcelona ha quedat fixat en 1.508.805 habitants. S'ha de destacar, però, que segons les rectificacions padronals realitzades amb els saldos vegetatiu i migratori, la població esperada per a 1996 estava lleugerament per sota dels 1,6 milions d'habitants (Barcelona Economia, 1996b: 85).

GRÀFIC 1. EVOLUCIÓ DELS SALDOS DEMOGRÀFICS DE LA POBLACIÓ DE BARCELONA, 1960-1980

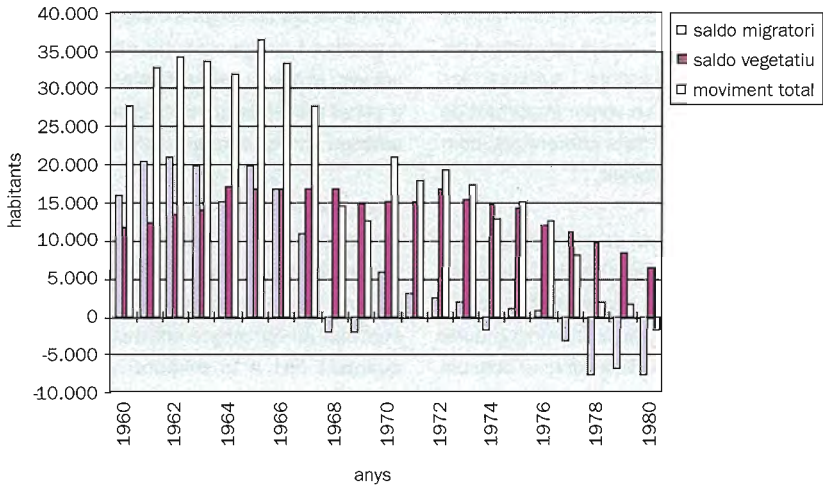

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

pecte cinc anys abans, Barcelona doncs compta actualment amb 1.508.805 habitants. Així, si fos certa l'afirmació que la principal dimensió de la ciutat són els seus habitants, podriem dir que actualment Barcelona està en crisi[30].

Les causes d'aquesta pèrdua de població són per una banda un saldo migratori que des de la segona meitat dels anys setanta es torna negatiu, i per una altra banda un saldo vegetatiu que a partir de la segona meitat dels vuitanta també es torna negatiu, ja que les defuncions superen els naixements. L'evolució d'aquests saldos, tant el migratori com el vegetatiu, té el punt de canvi de tendència entre els anys 1975 i 1985 (gràfics 1 i 2). Si fins el 1975, aproximadament, el saldo migratori havia estat la variable més important en el creixement de la població a la ciutat de Barcelona, afavorit, a més, per un saldo vegetatiu també positiu, a partir de principis dels vuitanta tornà a ser un altre cop el saldo migratori la variable més important, però ara en la pèrdua de població, acompanyada a partir de 1985 per un saldo vegetatiu també negatiu.

Un aspecte molt important, encara que no pot ser tractat a partir de les dades padronals quinquenals, és l'origen i destí de la població que deixa la ciutat de Barcelona, així com algunes de les seves característiques (edat, sexe, estructura familiar, i altres). Conèixer les motivacions de la seva emigració, i saber si aquesta població encara utilitza la ciutat d'alguna forma (lleure, treball...), també són dades que ajudarien a conèixer aspectes importants de la realitat socio-demogràfica de la ciutat[31].

30. Un dels principals problemes per acceptar aquesta afirmació és el de saber quins són els límits de la ciutat ja que, en aquest cas, els habitatns que perd el municipi de Barcelona es reparteixen, majoritàriament, pels municipis de la seva àrea metropolitana i dins del que es considera la Regió I (segons els saldos migratoris de 1995, les comarques que més població procedent de Barcelona havien absorbit, eren les del Baix Llobregat, Vallès Oriental, Maresme, Vallès Occidental, Garraf, Baix Penedès, Tarragonès i La Selva, essent les cinc primeres, comarques que pertanyen a la Regió I (ALOS, ERNEST, 1997: 19). Així, cal plantejar la qüestió de si la ciutat és el municipi estrictament, i en aquest cas sí que podria afirmar-se que la ciutat es troba en una crisi demogràfica, o bé si la ciutat supera aquest límit administratiu, i en aquest cas s'estaria assistint a un procés de difusió de la població en el territori.

31. A partir de les rectificacions padronals realitzades, els elements bàsics del fluxe migratori de la ciutat de Barcelona són: *els fluxes migratoris negatius, iniciats a la segona meitat del setanta, es composen majoritàriament de persones joves –un 47,1 per cent dels emigrants registrats en el període 1987-95 tenien de 20 a 39 anys–, que trien com a destinació –en una proporció de dos a tes-- altres municipis de la regió metropolitana, especial-*

GRÀFIC 2. EVOLUCIÓ DELS SALDOS DEMOGRÀFICS DE LA POBLACIÓ DE BARCELONA, 1980-1995

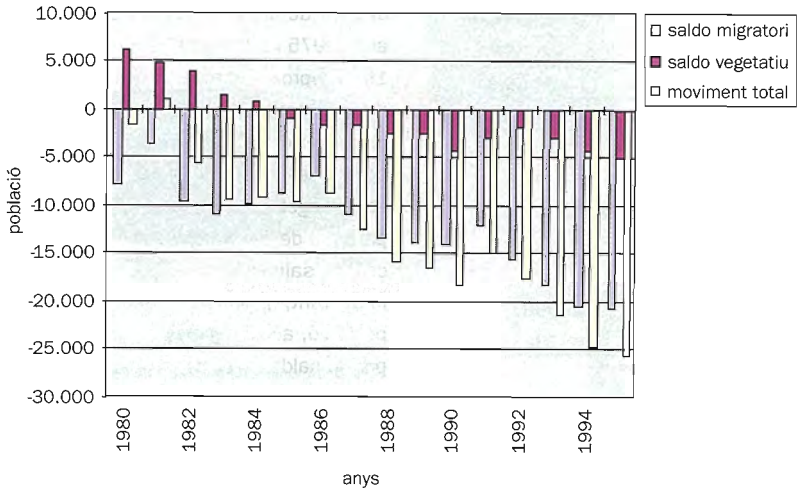

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

• A la pèrdua de població cal afegir un **envelliment progressiu** de la que resta a la ciutat; aquest envelliment no es dóna només per factors de connotació negativa, com la reducció de la natalitat, molt important sens dubte per les conseqüències socials futures que comporta, sinó també per factors de connotació positiva, com l'augment de l'esperança de vida i per tant, per l'augment del pes relatiu de la població vella (més de 64 anys) sobre la població jove (menys de 15 anys) i adulta (entre 15 i 64 anys). D'aquesta forma, i sense dades encara per a 1996, entre 1986 i 1991 l'evolució de la població de Barcelona segons els tres grans grups d'edat ha estat la que es reflexa a la taula 2 i al gràfic 3.

En termes relatius, és destacable el canvi de posició entre la població jove i la vella, fruit de la reducció de la natalitat i l'augment de l'esperança de vida ja mencionades. Al mateix temps, la població adulta augmenta en termes relatius encara que perd efectius en termes reals degut a la reducció del total de la població.

L'envelliment de la població és percebut com un dels problemes demogràfics més importants de les societats occidentals actuals, degut a la particular exclusió social a que es veu sotmesa la població vella. Els vells pateixen una retirada obligada del mercat laboral i en molts casos, sobretot el dels qui no es poden valdre per ells mateixos, aquesta població repre-

ment els municipis del continu urbà i del Vallès (Barcelona Economia, 1996a: 86). D'altra banda, i segons els primers resultats de l'Enquesta Metropolitana de 1995, ens podem aproximar a quines seran les previsions d'emigració de la població de la ciutat, així *les persones residents a Barcelona que tenen previst canviar d'habitatge en els propers cinc anys són, sobretot, de categoria professional mitjana i alta, nivell d'estudis secundaris o universitaris i nivell d'ingressos familiars mitjans o alts (...). Pel que fa a la destinació, només un de cada dos dels eventuals desplaçats pensa que podrà fer-ho dins el propi municipi i un de cada tres dins del mateix barri. Entre els destins intermunicipals previstos destaquen els municipis de la segona corona* (Barcelona Economia, 1996a: 94). En aquests dos casos la sortida de la ciutat té un clar motiu econòmic, relacionat amb la busca d'un habitatge de propietat que sigui assequible i, també, amb la desestimació del règim de lloguer com a solució permanent.

També caldria destacar en aquest punt el paper que ha jugat l'emigració de retorn, sobretot durant el quinquenni 1981-85, quan les jubilacions obligatòries i anticipades, fruit de la crisi industrial post-fordista, van permetre a aquesta població afectada pels acomiadaments el retorn al lloc d'origen. Barcelona, pel seu passat essencialment migratori, també va ser un important centre generador de fluxes en aquest sentit (Pascual, A. i Cardelús, J., 1990).

TAULA 2. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ SEGONS GRANS GRUPS D'EDAT, 1986-1991

GRUPS D'EDAT	1986	1991	DIFERÈNCIA
MENYS DE 15 ANYS	304.970	236.670	-68.300
DE 15 A 64 ANYS	1.144.916	1.120.896	-24.020
MÉS DE 64 ANYS	253.585	285.976	32.391

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

GRÀFIC 3. EVOLUCIÓ DE L'ESTRUCTURA D'EDATS A LA CIUTAT DE BARCELONA, 1986-1991

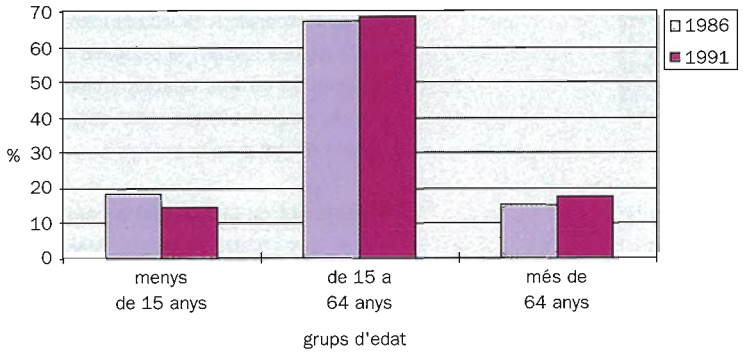

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

GRÀFIC 4. EVOLUCIÓ DE L'ESTRUCTURA D'EDATS A LA CIUTAT DE BARCELONA, 1986-

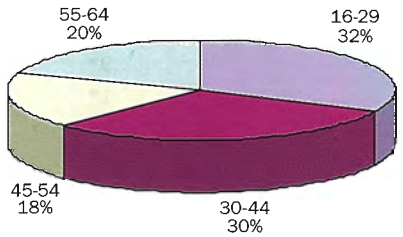

1991

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

senta una càrrega forta per a algunes famílies. Aquesta particular exclusió fa de la població vella l'objectiu d'uns determinats serveis que li són dirigits específicament, com centres geriàtrics, centres de dia, habitatges especials, assistències especials, programes de vacances, excursions, i d'altres. L'increment de les empreses dedicades a qualsevol d'aquests serveis és un bon reflexe del procés d'envelliment que s'està donant en la població, així com la capacitat d'adaptació del sector privat als canvis de la demanda i del consum, en general.

S'associa també a l'envelliment de la població un problema sorgit amb la crisi de l'Estat del benestar contemporània, i que és el finançament de les pensions dels jubilats. S'especula ja amb un futur, no gaire llunyà, en que la població adulta en edat activa no podrà fer-se càrrec del gran nombre de jubilacions que s'hauran de pagar[32]. Però sembla prematur especular amb aquesta situació, en un moment en que la població adulta representava, l'any 1991, més del 68% de la població total (gràfic 4), i d'aquests 1.120.896 habitants en edat adulta, un 62% no arribava encara als 45 anys. El problema real, i que de moment preocupa, és el de la taxa d'ocupació de la població adulta, més que no l'augment de la població vella.

• La tercera característica remarcable és **la importància creixent de la població femenina respecte de la masculina**, és a dir, una *sex ratio*, a partir dels anys vuitanta, que mostra un augment constant fins arribar als anys noranta, on hi ha un

32. El finançament de l'Estat majoritàriament es recolza en la fiscalitat sobre les rendes del treball i els impostos indirectes.

TAULA 3. EVOLUCIÓ DE LA SEX RATIO, 1986-1996

ANY	HOMES PER CADA 100 DONES (sex ratio)
1960	86,9*
1970	89,1*
1981	90,2*
1986	90,65
1991	88,83
1996	88,17

*Font: Censos de Població.

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

GRÀFIC 5. ESPERANÇA DE VIDA A BARCELONA

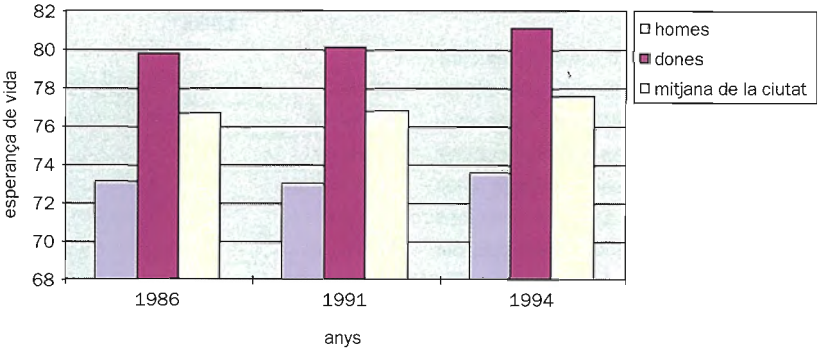

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

progressiu descens de la proporció de dones en la població total (taula 3).

L'any 1996, Barcelona era una ciutat amb una presència important de població femenina, 781.939 dones front a 692.600 homes, i en la distribució per edats de la *sex ratio*, el predomini de les dones per sobre dels homes es fa encara més destacat en edats avançades, conseqüència clara d'una major esperança de vida de les dones (gràfic 5), que l'any 1994 era quasi vuit anys superior en les dones que en els homes.

Així doncs, a grans trets, aquestes són les tres grans característiques demogràfiques de la població de Barcelona: pèrdua de població amb un important component emigratòria, envelliment progressiu i *sex ratio* favorable a la població femenina. Dins d'aquest context general, cal veure, amb una mica més de detall, algunes de les variables demogràfiques més representatives i interpretar-les des de la seva possible incidència en el consum, i en definitiva, en les activitats comercials de la ciutat.

2.2. POBLACIÓ ABSOLUTA I DENSITAT DE POBLACIÓ

De la comparació de la distribució per seccions de població absoluta dels anys 1986, 1991 i 1996 no es pot arribar a determinar, en principi, cap àrea específica de la ciutat que es vegi especialment afectada per la pèrdua d'habitants. El fenomen si que és visible a nivell general per la pèrdua d'importància de les seccions censals de més de 1.400 habitants (que passen de 163 l'any 1986, a 149 l'any 1991, i a 125 l'any 1996, representant el 8,49%, 7,76% i 7,9% del total de seccions censals respectivament, i agrupant el 17,54%, 17,01% i 15,93% del total de la població, també pels mateixos anys). Per tant, i a partir de les dades que disposem, hem de pensar que, en principi, la pèrdua de població és un procés que afecta a tota la ciutat per igual,

sense poder-ne destacar cap àrea especialment (mapa 1).

La densitat de població també experimenta un procés de reducció que, igual que en la població absoluta, és més visible en la distribució global de les seccions censals segons la densitat de població[33] que tenen –ja que entre 1986 i 1991 les seccions censals amb més de 600 persones per hectàrea residencial, es redueixen en 53– que no pas per fer-se visible en el mapa algunes àrees que tinguin una reducció de la densitat destacada (mapes 2 i 3). Malgrat la pèrdua de població i la reducció de la densitat, un dels trets més destacables de Barcelona és que la ciutat, per problemes d'espai urbanitzable, ha tingut històricament un creixement vertical més que horitzontal, pel que és una de les ciutats més denses d'Europa (taula 4).

A grans trets, doncs, les àrees amb màximes i mínimes densitats de població continuen essent les mateixes entre 1986 i 1991, i caldria potser destacar aquelles àrees on es donen baixes densitats, ja que són possiblement les àrees que més es destaquen i millor es veuen en els mapes:

TAULA 4. DENSITAT DE POBLACIÓ D'ALGUNES CIUTATS EUROPEES, 1985[34]

CIUTAT	DENSITAT
1. Atenes	22.705
2. París	20.647
3. Barcelona	17.433
4. Nàpol	10.241
5. Lisboa	9.893
6. Lión	8.617
7. Milà	8.227
8. Lille	7.037
9. Copenhaguen	5.735
10. Madrid	5.048

Font: Borja, J. i de Forn, M., 1990.

a) Una és l'àrea compresa entre la Ronda de Dalt (o segon cinturó de ronda, eix de circulació i de circumvalació construit durant els primers anys de la dècada dels noranta) i el límit municipal de muntanya. Aquesta àrea està formada per les zones estadístiques grans de Vallvidrera-Les Planes, Vall d'Hebron i Ciutat Meridiana-Vallbona, així com les àrees al nord de Pedralbes, Sarrià, Sant Gervasi, Horta i Roquetes-Verdum. Bona part de tota aquesta àrea és ocupada per la serra de Collserola, una de les zones verdes més importants de la ciutat, per la seva extensió, actualment és un parc natural depenent de la Diputació de Barcelona. Les baixes densitats es deuen sobretot a l'escàs nombre de població que hi viu, combinat amb una tipologia d'habitatges de caràcter unifamiliar o compacte, però tot ell, predominantment de baixa alçada. També hi apareixen algunes "taques" d'altes densitats, sobretot en el sector nord de la ciutat, i que es corresponen amb polígons d'habitatges, com Ciutat Meridiana (construit l'any 1964) i situat als Nou Barris, i el grup Onésimo Redondo (construit l'any 1954) i situat a la part nord de Roquetes-Verdum.

b) Una altra és l'àrea de Montjuïc i de la Zona Franca. La muntanya de Montjuïc, i els seus voltants, s'han convertit en una de les àrees industrials i de lleure més importants de la ciutat, en la que es localitzen infrastructures destacades com l'anella olímpica de Montjuïc (formada per l'Estadi Olímpic, el Palau d'esports Sant Jordi, les piscines Picornell, l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya, i d'altres), el port de Barcelona (un dels

33. La densitat de població ha estat calculada per tots els anys en base a les hectàrees residencials de 1992 (densitat neta de població), i no en base a les hectàrees totals (densitat bruta). Així doncs, s'ha de tenir en compte que la densitat de població de 1986 pren com a base les hectàrees residencials de 1992, i això pot portar a cert error, per tant el mapa de densitat de població de 1986 ha de ser analitzat amb molt de compte. Sobretot l'error es pot donar ja que la ciutat l'any 1992 es dividia, com ja s'ha comentat anteriorment, en 1.812 seccions censals, mentre que l'any 1986 n'eren 1.920. Així, la població de 1992 està distribuïda entre aquestes 1.812 seccions, però la població de 1986 perd el càlcul de la densitat de població en aquestes 108 seccions censals que s'agreguen posteriorment, pel que l'efecte de la disminució de la densitat de població a la ciutat pot quedar una mica atenuat.

34. La densitat per a aquestes ciutats és bruta, és a dir, està calculada sobre el total d'hectàrees que ocupa la ciutat, no és neta (sobre Ha residencials).

MAPA 1

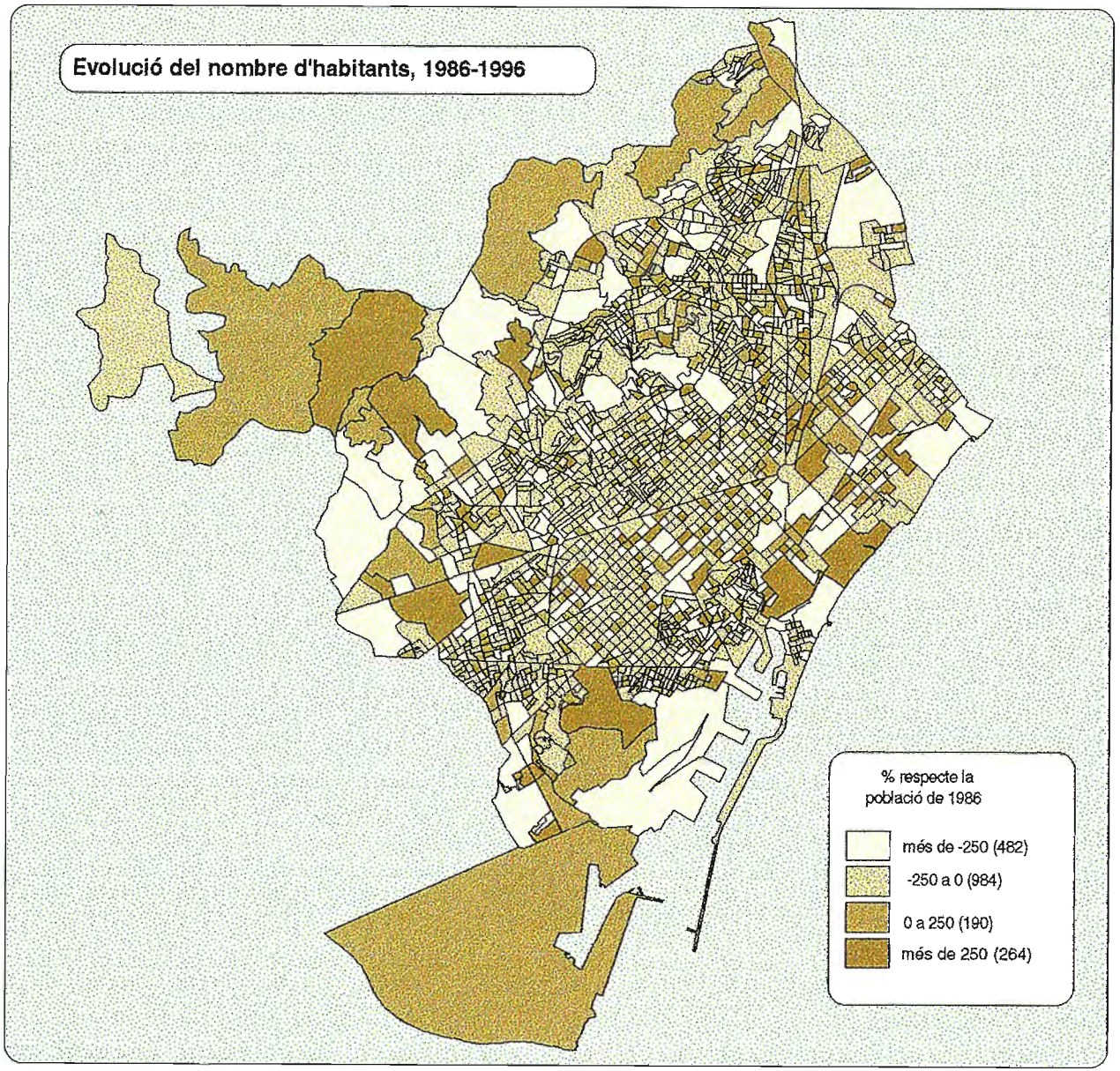
Evolució del nombre d'habitants, 1986-1996
% respecte la població de 1986
més de -250 (482)
-250 a 0 (984)
0 a 250 (190)
més de 250 (264)

MAPA 2

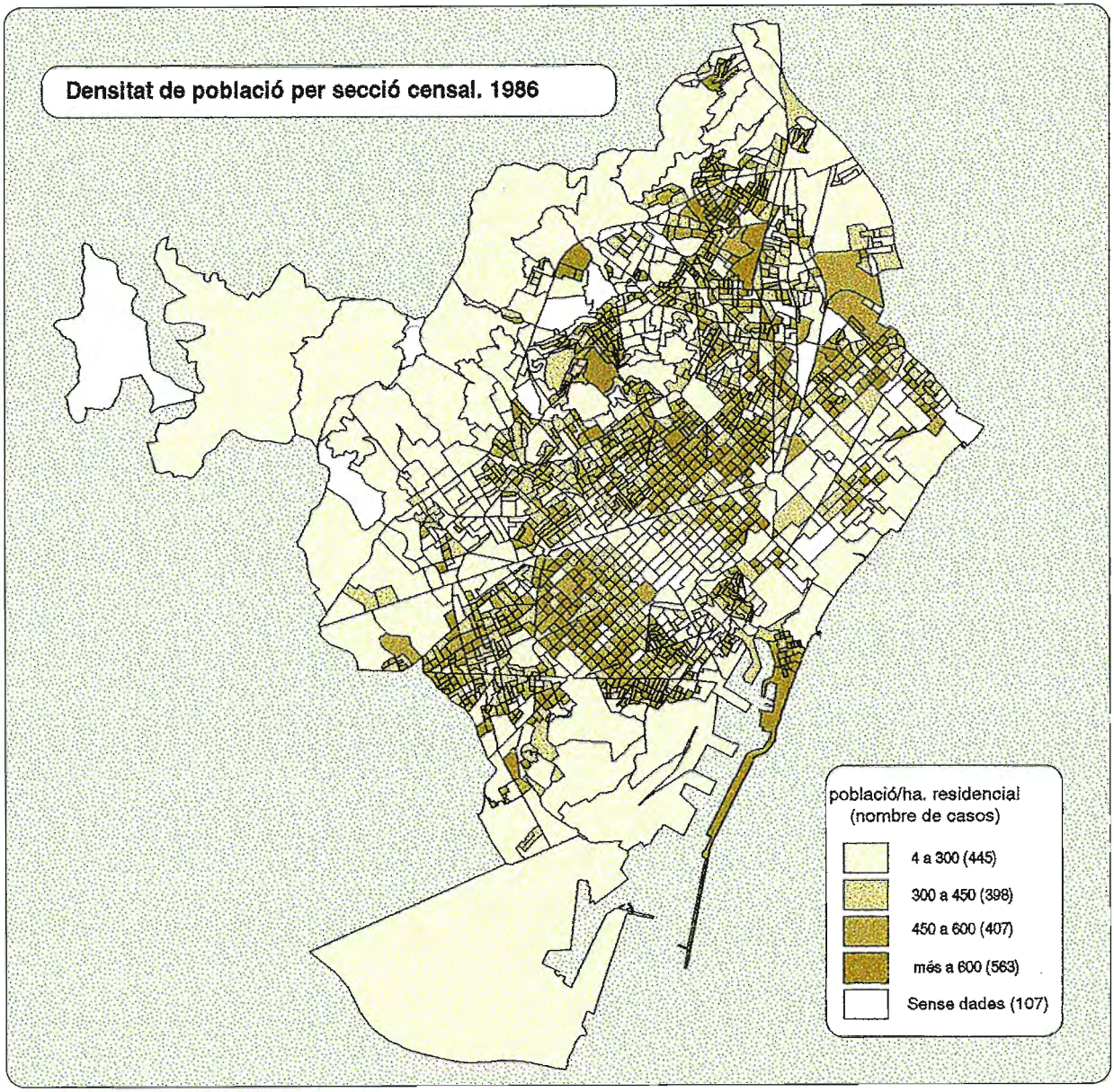
Densitat de població per secció censal. 1986
població/ha. residencial
(nombre de casos)
4 a 300 (445)
300 a 450 (398)
450 a 600 (407)
més a 600 (563)
Sense dades (107)

MAPA 3

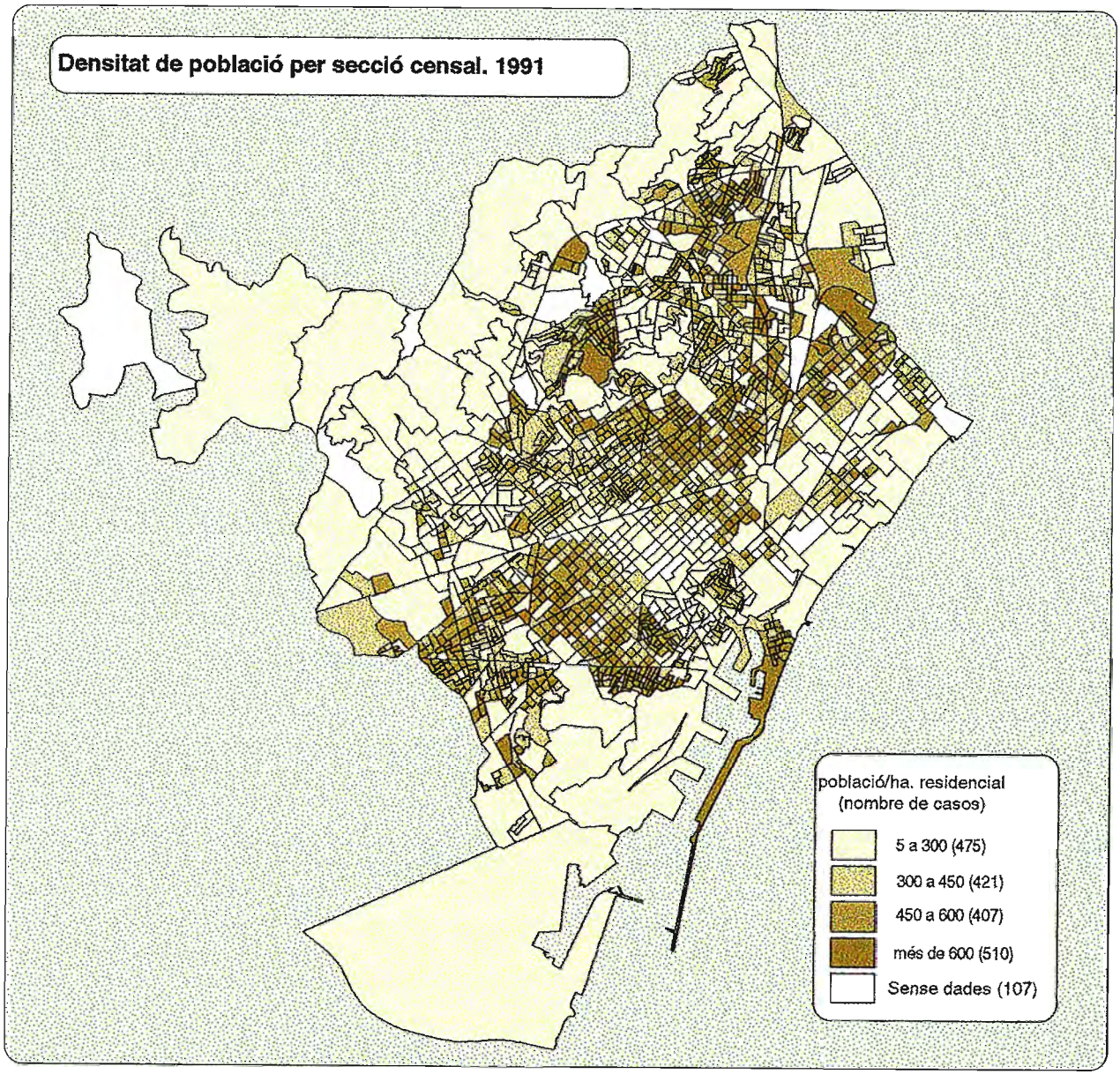
Densitat de població per secció censal. 1991
població/ha. residencial
(nombre de casos)
5 a 300 (475)
300 a 450 (421)
450 a 600 (407)
més de 600 (510)
Sense dades (107)

ports més importants d'Espanya i de la Mediterrània pel tràfic de mercaderies, i que, a més, incorpora la construcció recent de l'àrea comercial i d'oci denominada Maremàgnum, i el World Trade Centre que encara està en fase de construcció), la Fira Internacional (àrea dedicada a fires i exposicions de tot tipus), el polígon de la Zona Franca, o el castell i el parc d'atraccions de Montjuïc. El conjunt d'aquestes infrastructures crea en tota l'àrea un buit de construccions residencials que per la seva extensió, queda molt marcat en el mapa.

c) Una altra encara és l'eix dels cinc quilòmetres, eix comercial de la ciutat que s'estén des del Port Vell, passant per les Rambles (amb ramificacions cap el Barri Gòtic), Plaça de Catalunya, Passeig de Gràcia i Rambla Catalunya, i per la Diagonal fins Maria Cristina. El gran nombre d'oficines, de botigues i locals, sumat a la presència important de llars formades per una sola persona, destacant sobretot aquelles en les que la persona és major de 65 anys, fan molt escàs el nombre d'habitants que poblen aquesta àrea en relació a les hectàrees residencials, i per tant el resultat és una densitat baixa de població. La part central d'aquest eix, que correspon a la zona estadística de la dreta de l'Eixample, ha estat objecte de polítiques específiques per tal d'evitar els canvis d'ús del sòl, en concret, per evitar el canvi de residència a comerç i oficines, ja que un dels perills que pot comportar aquest tipus de canvi d'usos, és la "desertització humana" durant la nit i durant els caps de setmana. Situació típica d'algunes ciutats, sobretot americanes, en les que el seu centre urbà està clarament dominat per les activitats terciàries i no hi ha quasi residència, fet que ja va ser denunciat a principis dels anys 60 (JACOBS, J., 1961). També alguns sectors de Ciutat Vella (Raval, Gòtic i Parc) es troben actualment immersos en un procés de rehabilitació, finançat en alguns casos per la Unió Europea, amb la finalitat de desdensificar aquestes àrees del casc antic de la ciutat. En alguns casos, aquesta desdensificació (esponjament en seria el terme urbanístic) ha significat l'enderroc dels edificis i la seva substitució per parcs, places i espais oberts, mentre que, en d'altres casos, ha significat simplement la rehabilitació dels edificis.

d) I, finalment, una altra l'àrea de la costa, des de la part oriental de la Barceloneta fins la desembocadura del riu Besòs, o sigui, la part sud de la Verneda. Tota aquesta àrea, formada en la seva major part pel Poblenou, correspon aproximadament a una antiga, però en alguns casos encara viva, àrea industrial de la ciutat de Barcelona, en la que ja s'han fet algunes actuacions urbanístiques de molta importància, com poden ser la construcció de la Vila Olímpica, així com la construcció del Port Olímpic i tota la seva àrea d'oci, o també la regeneració de les platges. Actualment està projectada la construcció de 5.600 habitatges més a la part final de la Diagonal (part oriental del Poblenou), alguns d'ells qualificats com habitatges socials, per intentar reduir l'impacte que els alts preus dels habitatges tenen sobre alguns sectors de la població de la ciutat (joves que s'emancipen, els menys afavorits econòmicament, etc.). Val a dir, que possiblement l'any 1996 pugui ja reflexar, degut als intenssos canvis i renovacions que està patint part d'aquesta àrea, algun augment de la densitat de població en determinades seccions censals.

Aquestes són, a grans trets, les àrees més visibles de baixa densitat de població a la ciutat. Com es pot veure no hi ha una correlació directa entre baixa densitat i pobresa, sinó que les relacions són més complexes. Per altra banda, també hi ha altres àrees de baixa densitat però més reduïdes, com pot ser una part de Montbau, alguns sectors de Pedralbes, Sarrià i Sant Gervasi, la sortida de la Meridiana a Trinitat Vella i Bon Pastor, o la plaça de les Glòries. És evident que aquestes dades de densitat de població haurien de ser complementades, per tal de fer-les més expressives de la realitat, amb el tipus d'edificació i el seu estat.

La població resident, i per tant la densitat de població de les diverses àrees, pot suposar en alguns casos una unitat de mesura a l'hora de decidir la localització de diversos establiments. Però podria semblar que aquesta mesura perd importància degut al destacat augment en la mobilitat de la població; les facilitats en els desplaçaments, tant per la millora de les xarxes de comunicació i infrastructu-

res (el que implica una reducció en el temps de desplaçament), com per l'abaratiment dels costos en els desplaçaments, fan que la localització comercial depengui no sols de la població que hi ha al seu voltant, sinó també de la connectivitat, és a dir, la posició en relació a les xarxes de comunicació. Però aquí hi ha un aspecte important a tractar, que són els hàbits de consum de la població i la seva tendència a la mobilitat, és a dir, la localització d'un establiment en un punt molt ben connectat no assegura el seu éxit, fan falta també altres condicions.

Aquestes altres condicions, com s'ha comentat, són sobretot els hàbits de consum de la població, així per exemple, caldria saber qui és el membre de la llar que s'encarrega de la compra, en quins tipus de comerç la realitza, on compra en relació a la distància al lloc de residència, i per què ho fa d'aquesta forma. Caldria fer una petita diferència entre el comerç quotidià, el que es fa més o menys cada dia i que aniria associat amb l'alimentació, i el comerç no quotidià, que aniria associat a d'altres branques del comerç (equipament personal, equipament per a la llar, i altres).

El comerç quotidià, per haver de ser fet més o menys diàriament, implica que ha d'estar localitzat prop de la residència, per així poder reduir al mínim el temps que s'hi dedica i el cost. Amb la introducció dels sistemes de conservació dels aliments (congeladors, aliments envasats, etc.) el consum d'aliments frescos es redueix, cosa que també implica que l'adquisició no ha de ser feta obligatòriament dia a dia, sinó que es pot fer un cop la setmana o al mes, per tant no és necessària una localització tan propera al lloc de residència. El mateix succeeix en el comerç no quotidià, en no haver-se de fer diàriament, la localització prop del lloc de residència no és una condició necessària.

Així doncs, podria pensar-se que les àrees de la ciutat amb major concentració de població, és possible que també tinguin una major concentració d'establiments dedicats al comerç quotidià, sobretot d'alimentació. La distribució dels mercats municipals és un primer indicador (capítol 2), ja que són sobretot llocs de compra d'aliments frescos i es troben en llocs fàcilment accessibles a un nombre importants de clients, igual que els supermercats, lloc preferent per a la compra d'aliments envasats. Això, al menys, és el que es pot despendre dels resultats de l'Enquesta Metropolitana del 1990 (taula 5).

2.3. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ PER SEXES

El fet més destacable de l'estructura de la població de la ciutat de Barcelona per sexes és, com s'ha vist, l'augment progressiu de la població femenina en relació a la masculina que es produeix entre 1986 i 1996.

Així, per exemple, les seccions censals amb més població femenina que masculina augmenten de 1.707 a 1.746 entre 1986 i 1991, i passen a ser 1.470 l'any 1996, si bé relativament representen el 89%, 91% i 93% respectivament del total de les seccions censals (mapa 4).

Per altra banda, les seccions censals de la ciutat en les que la població masculina és superior a la femenina, es troben situades majoritàriament al sud i al nord de la ciutat, el que podria considerar-se com la perifèria. Al nord destaquen, tant l'any 1986 com l'any 1991, les zones

TAULA 5. TIPUS D'ESTABLIMENT ON ES COMPREN ELS ALIMENTS A LA REGIÓ METROPOLITANA, 1990

LLOC DE COMPRA	ALIMENTS FRESCOS	ALIMENTS ENVASATS
MERCAT MUNICIPAL	60,80	8,6
HIPERMERCAT	2,5	9,4
BOTIGA TRADICIONAL	16,3	13,3
CENTRE COMERCIAL	1,3	2,7
SUPERMERCAT	12,8	60,1
NS/NC	6,3	5,9

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana, 1990

MAPA 4

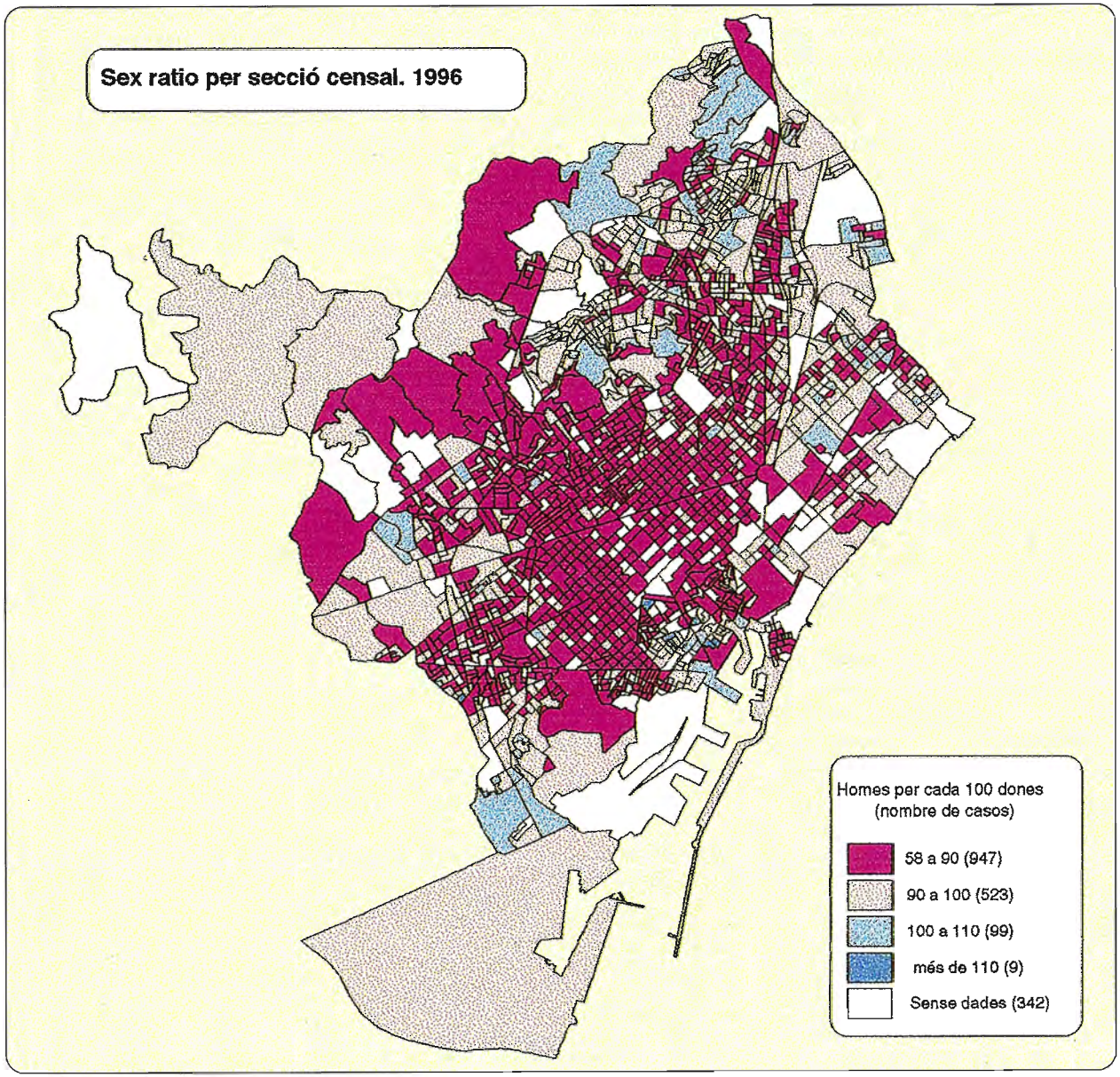
Sex ratio per secció censal. 1996
Homes per cada 100 dones
(nombre de casos)
58 a 90 (947)
90 a 100 (523)
100 a 110 (99)
més de 110 (9)
Sense dades (342)

estadístiques grans de Roquetes-Verdum, Ciutat Meridiana-Vallbona, Bon Pastor i Trinitat Vella, mentre que al sud destaca l'àrea de la Zona Franca-Port. Només algunes seccions censals de la Dreta de l'Eixample, del Gòtic o del Raval, destaquen a l'àrea central de la ciutat per la predominància d'homes per sobre de les dones. A primera vista doncs, la *sex ratio* a favor de la població femenina dibuixa una gran taca a l'àrea central de la ciutat, que es va diluint tal i com ens acostem a la perifèria, tot i que no és una tendència que quedi clarament dibuixada en els mapes.

La distribució de la població segons el sexe és important, en termes demogràfics i en termes de comerç i de consum degut, entre d'altres coses, als diversos rols que tenen assignats ambdós sexes dins de la llar familiar. En aquest cas, és important com s'ha dit, quina és la persona dins de la llar que fa la compra; i en alguns casos es pot tractar de diverses persones. Com abans s'ha fet, es pot distingir entre el comerç quotidià i el no quotidià, és a dir, pot diferenciar-se entre el comerç d'alimentació i la resta de comerç (sobretot equipament personal: calçat i vestit).

El comerç quotidià es basa, com s'ha comentat abans, en la proximitat geogràfica amb la demanda, i els llocs de compra més habituals d'aquesta són el mercat municipal, la botiga de barri i el supermercat (gràfic 6). Aquest tipus de compra és realitzat sobretot per dones, i més concretament per esposes, el rol de les quals dins de les llars familiars és encara avui el d'encarregada de realitzar la majoria de tasques relacionades amb el manteniment de la llar i dels seus ocupants[35]. El consum no quotidià, per altra banda, pot ser realitzat per qualsevol membre de la llar i no està tan centrat en la dona o esposa com el quotidià. Possiblement en aquest consum hi ha una major implicació dels altres membres de la llar, i el seu major lligam amb l'oci i el temps lliure (el típic "anar de compres"), en podria ser una explicació.

GRÀFIC 6. ESTABLIMENTS DE COMPRA D'ALIMENTS A LA CIUTAT DE BARCELONA, 1990

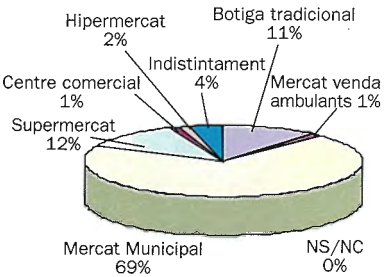

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana (1990)

Dins de l'estudi de la *sex ratio* de la població cal afegir, a més, una variable molt important i que aporta diferències i matisos destacables, com és l'estructura per edats. Així, a partir del tractament de la *sex ratio* per grups d'edats es destaca la importància de la sobrefeminitat en el grup de més de 50 anys[36] (mapa 5). En nombres absoluts, la sobrefeminitat en el grup d'edat de més de 50 anys es dóna en 1.867 seccions censals l'any 1981, i en 1.872 l'any 1991 (representant el 97,3% i el 97,6% del total de les seccions, respectivament). La sex ratio del grup d'edat de 15 a 49 anys també presenta alguns punts interessants, alternant àrees de dominància masculina amb àrees de dominància femenina (mapa 6). Les primeres es situarien al sector nord de la ciutat (àrees d'Horta, Roquetes-Verdum, Ciutat Meridiana-Vallbona i Trinitat Vella), en el centre històric (Parc, Gòtic i Raval) i a la Barceloneta, Zona Franca-Port i Montjuïc. No sembla que hi hagi raons clares que puguin explicar aquesta predominància de la població masculina, encara que es podria hipotetitzar el paper que juga en aquestes àrees la immigració, sobretot en el centre històric de la ciutat, ja que es tracta predominantment d'immigració masculina estrangera. Les

35. Segons l'Enquesta Metropolitana de l'any 1990, la dona és *la persona que apareix com a clarament decisiva pel que fa a la compra familiar* (INSTITUT D'ESTUDIS METROPOLITANS, 1992:103).

36. Els grups d'edat han estat definits en funció de la fecunditat femenina, aquesta es considera que està compresa entre els 15 i els 49 anys.

MAPA 5

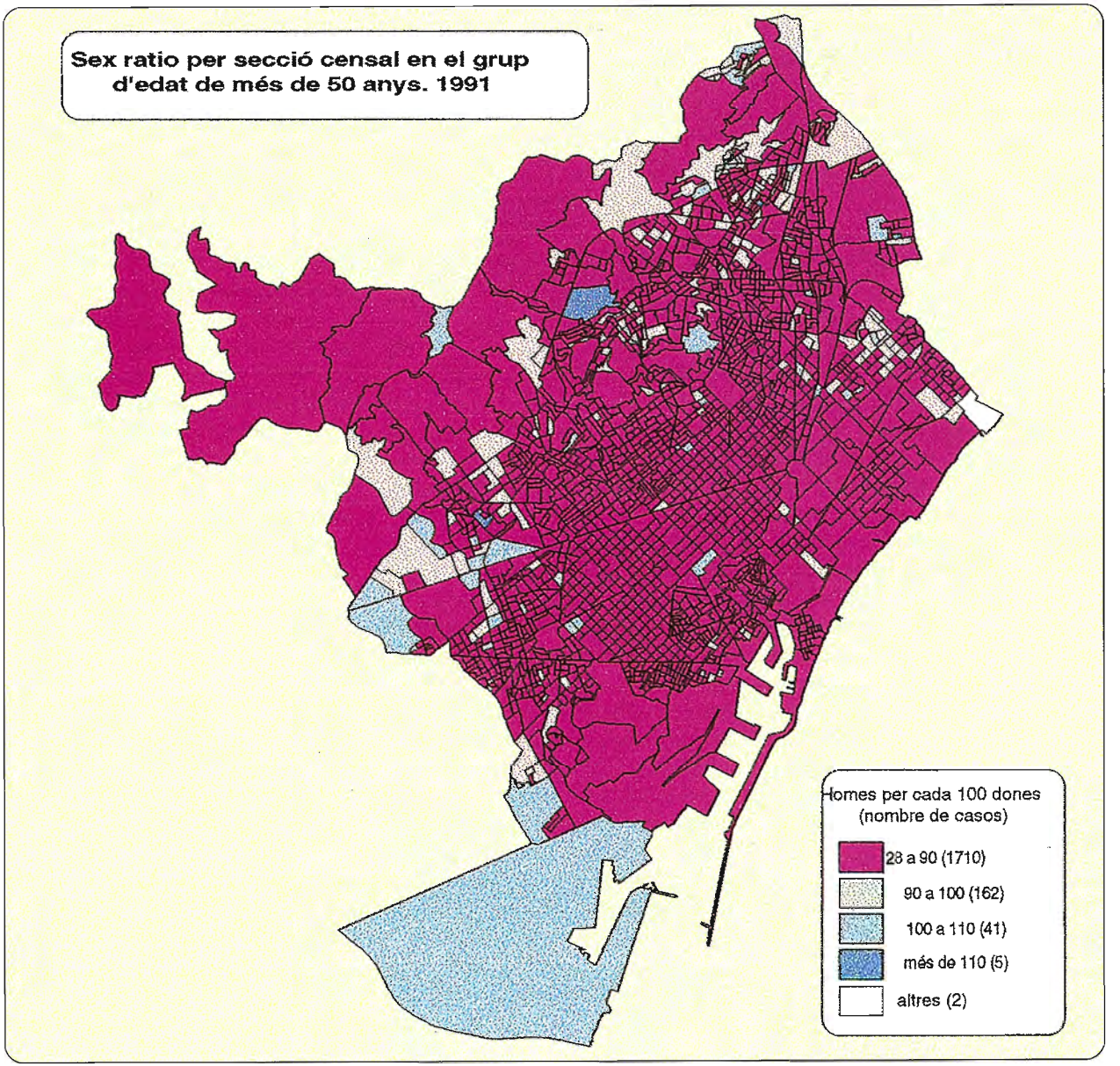
Sex ratio per secció censal en el grup d'edat de més de 50 anys. 1991
Homes per cada 100 dones (nombre de casos)
28 a 90 (1710)
90 a 100 (162)
100 a 110 (41)
més de 110 (5)
altres (2)

MAPA 6

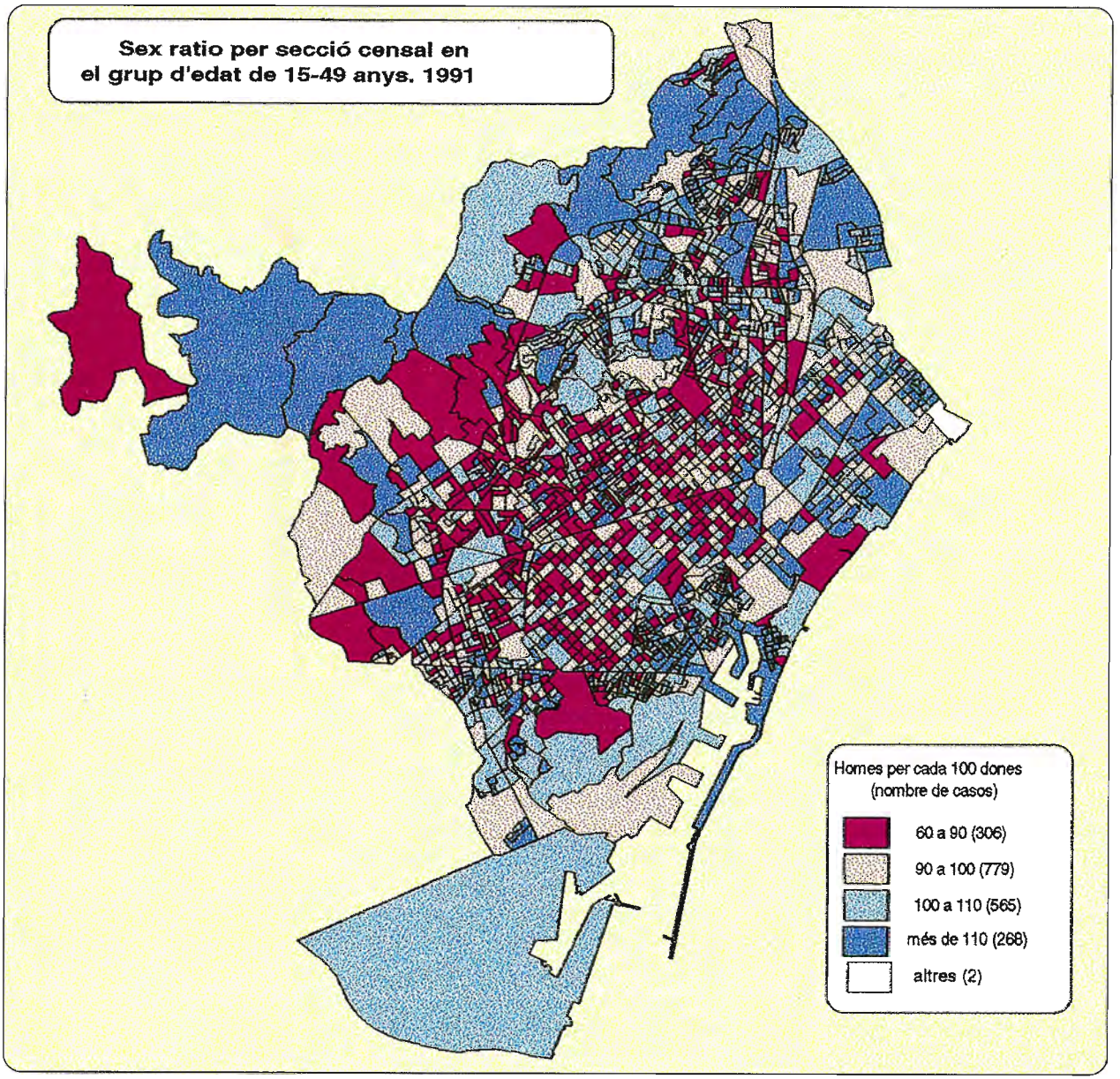
Sex ratio per secció censal en el grup d'edat de 15-49 anys. 1991
Homes per cada 100 dones (nombre de casos)
60 a 90 (306)
90 a 100 (779)
100 a 110 (565)
més de 110 (268)
altres (2)

GRÀFIC 7. LLOC ON COMPRA ELS QUEVIURES SEGONS L'EDAT DE LA DONA A L'ÀREA METROPOLITANA, 1990

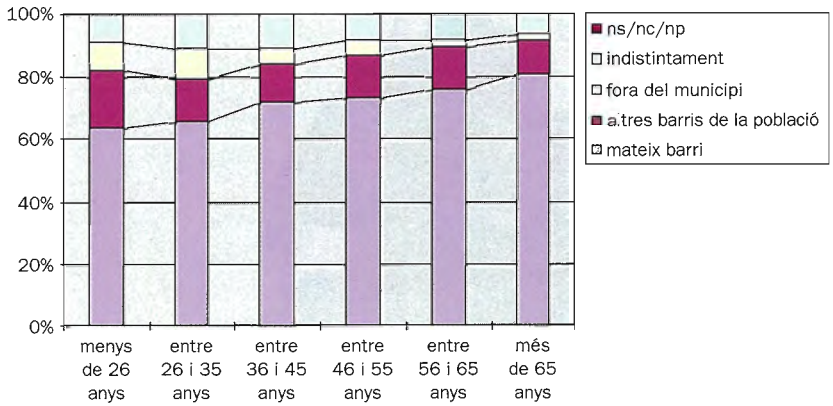

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana (1990)

àrees destacades per la major presència de població femenina es troben a Les Corts, Pedralbes, Sant Gervasi i Sarrià (encara que l'any 1991, respecte de 1986, aquesta àrea sembla difuminar-se i extendre's cap a l'Eixample i la Sagrera), totes elles àrees residencials de classes mitjanes i altes.

Per altra banda, en el grup d'edat de 0 a 14 anys, la diversitat de situacions és la característica general, inclús en alguns casos, per raons de caire natural (neixen més homes que dones, a una proporció de 105 homes per cada 100 dones) però que trenquen la tendència en les edats més avançades, hi ha una predominància de població masculina per sobre de la femenina, encara que, en general, no es poden apreciar tendències o patrons de distribució que es dibuixin clarament en el territori (mapa 7). La distribució és, doncs, força aleatòria, tot i que sembla apuntar-se la sobrefeminitat cap a les seccions menys habitades de Collserola.

En relació a l'estructura per sexes de la població i la seva divisió en aquests tres grans grups d'edat, podria establir-se la hipòtesi que, a partir de que són les dones o esposes les que majoritariament es dediquen a fer la compra quotidiana, i a partir també de les seves diferents pautes de consum segons l'edat, el petit comerç de Barcelona (la botiga tradicional) i els mercats municipals mantenen una vitalitat important. Les dades extretes de l'Enquesta de la Regió Metropolitana de 1990 reforcen aquesta hipòtesi. Així, la poca mobilitat en la compra del grup d'edat més vell (dones majors de 50 anys) i les seves preferències en els llocs de compra, ajuden a mantenir la vitalitat del comerç de barri. En termes absoluts, l'any 1986 residien a la ciutat de Barcelona 336.837 dones de més de 50 anys, mentre que l'any 1991 ja n'hi havia 342.553, augmentant, doncs, tant en nombres absoluts com sobretot en relatius (representen un 19,77% i un 20,23% de la població total respectivament), i representant, un volum important de demanda potencial. Segons l'enquesta, els grups d'edat més joves són els que tendeixen a tenir una major mobilitat a l'hora de realitzar les compres quotidianes, mentres que els grups d'edat més alta són els que tendeixen a quedar-se al mateix barri (gràfic 7), encara que de totes formes, el percentatge de les que compren en el mateix barri no baixa del 60% en cap dels grups d'edat. Caldria veure, però, si en un futur aquesta és una tendència que va associada a l'edat, o més aviat va associada a les generacions, i per tant es seguiran mantenint aquestes tendències o bé conforme les generacions velles vagin desapareixent, el comerç de barri anirà perdent atracció, o bé tindrà que deixar d'ésser exclussivament de barri per tal de mantenir-la.

Les preferències en els tipus d'establiment de compra tenen un comportament similar, ja que els grups d'edat més vells tendeixen a comprar més al mercat municipal i a la botiga tradicional, mentre que els grups més joves s'inclinen pels supermercats, pels hipermercats i pels centres

MAPA 7

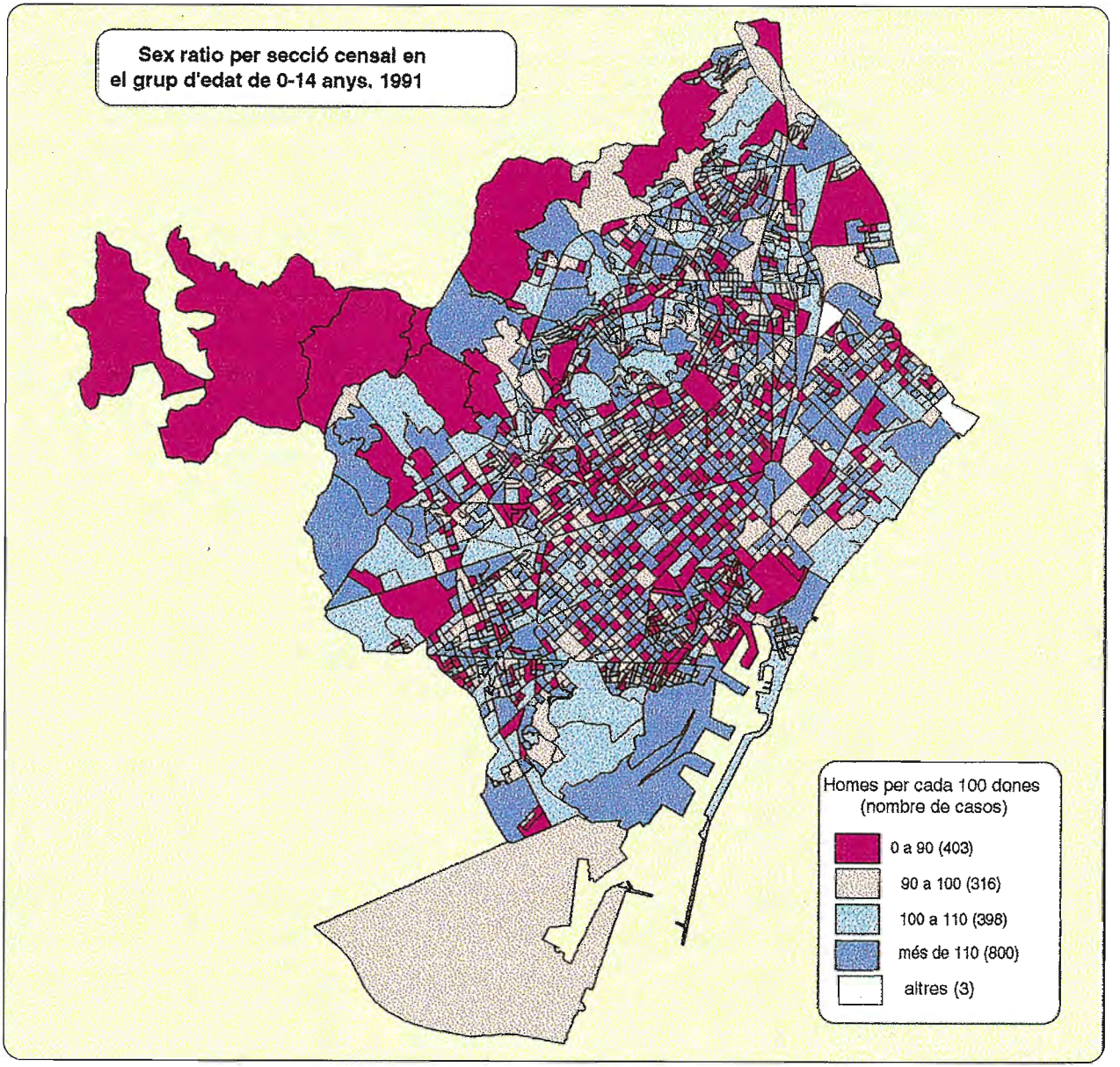
Sex ratio per secció censal en el grup d'edat de 0-14 anys. 1991
Homes per cada 100 dones (nombre de casos)
0 a 90 (403)
90 a 100 (316)
100 a 110 (398)
més de 110 (800)
altres (3)

GRÀFIC 8. TIPUS D'ESTABLIMENT DE COMPRA D'ALIMENTS FRESCOS SEGONS L'EDAT DE LA DONA A L'ÀREA METROPOLITANA, 1990

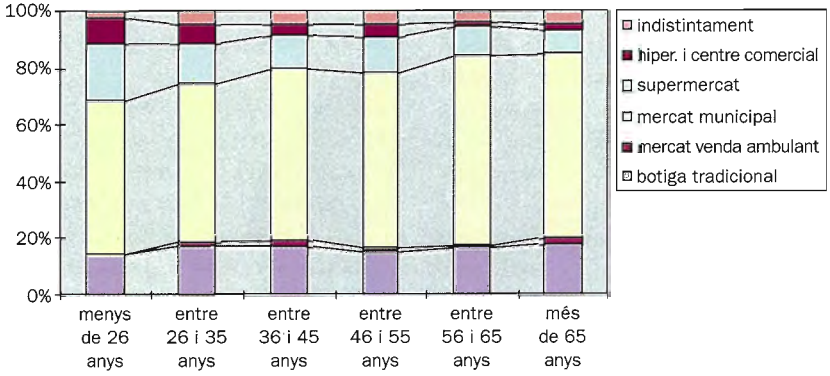

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana (1990)

GRÀFIC 9. FREQÜÈNCIA DE LA COMPRA PRINCIPAL D'ALIMENTS SEGONS L'EDAT DE LA DONA A L'ÀREA METROPOLITANA, 1990

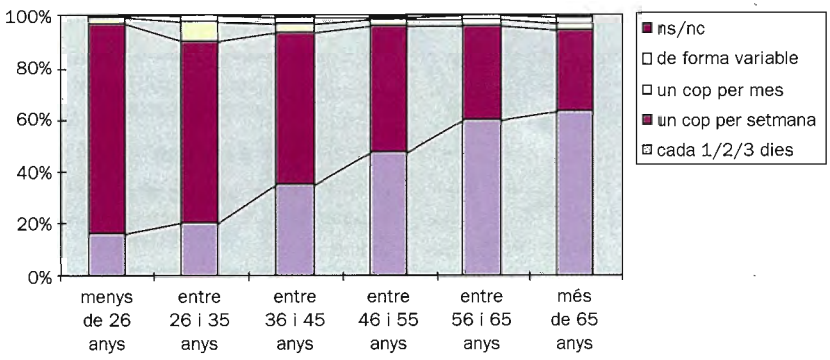

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana (1990)

comercials (gràfic 8). En aquests últims, es realitza sobretot l'adquisició d'aliments envasats, en teoria més utilitzats per les dones més joves, que possiblement estan incorporades al mercat laboral i que, per tant, no fan la compra diàriament, i inclús amb altres hàbits d'alimentació.

Sembla clar també que hi ha una relació entre l'edat de l'esposa i la freqüència de compra quotidiana (gràfic 9).

Per tant, una qüestió central en la distribució per sexes de la població és intentar veure per una banda, com pot evolucionar, dins de la llar familiar, el rol de la dona en relació al seu paper de persona responsable de comprar, sobretot quotidianament, i si fets com el de la incorporació de la dona al mercat laboral, o la nova distribució de feines domèstiques entre tots els membres de la familia, també impliquen canvis en els hàbits de consum (freqüència de la compra, tipus d'establiment, distància que s'està disposat a recòrrer fins l'establiment). D'altra banda, també és important saber si la menor mobilitat de la gent gran a l'hora de realitzar les compres és un factor generacional, i per tant les generacions de joves actuals que tendeixen a una major mobilitat seguiran igual quan siguin velles, o bé és un factor que va estretament relacionat amb l'edat i per tant la vellesa implica disminució de la mobilitat, ja que una part important de la vitalitat dels petits comerços i dels mercats municipals (el comerç de barri) pot dependre

d'aquesta evolució. De tota manera la mobilitat pot venir d'ambdues parts, i una possible forma de fixació dels clients és portar la compra a domicili.

De tota manera és arriscat generalitzar sobre aquests temes, ja que la societat és cada dia més mòbil i diversa. Poden veure´s persones grans disposades a fer trajectes llargs, de vegades a peu, per aconseguir preus més baixos. Per contra, de vegades, els joves que valoren més el temps poden comprar més a prop i més car.

2.4. ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ PER EDATS

En aquest apartat s'aborda, per un costat, l'anàlisi de la població, més o menys clàssic, segons tres grans grups d'edat, entre 0 i 15 anys (població jove), entre 16 i 64 anys (població adulta), i més de 65 anys (població vella), i per un altre costat, també es realitza una aproximació a altres grups menys convencionals en l'anàlisi demogràfica, però que poden tenir una incidència en els hàbits de consum, i també sobre les activitats comercials. En primer lloc, apareix la reducció dràstica de la població jove, i l'augment de la població adulta i vella, com s'ha vist l'adulta només en nombres relatius i no absoluts, mentre que la vella ho fa relativament i absoluta.

Les seccions censals amb més d'un 20% de població jove l'any 1986 eren 722 sobre les 1.920 totals, és a dir, un 37,6%, i dibuixaven, encara que de forma una mica difusa, una anella al voltant del nucli central de la ciutat (entenent per aquest nucli els districtes de Ciutat Vella, Eixample i Gràcia) (mapa 8). Així eren els barris perifèrics de la ciutat els que tenien un percentatge més alt de població jove, destacant sobretot les zones estadístiques grans de la Zona Franca-Port, Vall Vidrera-Les Planes, Horta, Vilapiscina-Turó de la Peira, Roquetes-Verdum, Ciutat Meridiana-Vallbona, Bonpastor, Trinitat Vella i Verneda. La reducció, però, és molt dràstica el 1991, i només 266 seccions censals superaven el 20% de població entre 0 i 15 anys (representant un 13,9%, per tant, menys de la meitat del percentatge de 1986), al mateix temps que aquella anella perifèrica s'ha desdibuixat molt (mapa 9).

La transició biològica d'una part important de la població jove cap a adulta, la migració de joves cap a d'altres municipis metropolitans, i la falta de substitució, degut a la caiguda de la natalitat que pot considerar-se típica de les societats postindustrials, porten cap a una situació preocupant per l'envelliment de la població de la ciutat, encara que pugui ésser una mica exagerada. Diverses són les causes que s'apunten com a generadores de la caiguda de la natalitat: incorporació de la dona al mercat laboral, augment de l'ús i millora dels mètodes contraconceptius i de planificació familiar, retard en l'edat d'entrada en el mercat laboral i inseguretat i precarietat laboral que repercuteix en l'augment de l'edat de contraure matrimoni (o en qualsevol cas d'emancipació de la llar paterna) i, sobretot, en l'edat de tenir el primer fill. De totes formes, la realitat és que la taxa de natalitat ha anat disminuint des de l'any 1967 (curiosament només els anys 1991 i 1992, anys d'eufòria olímpica, la caiguda de la natalitat presentà un punt d'inflexió) (gràfic 10), portant a una marcada reducció de la base de la piràmide de població barcelonina.

La població adulta, en canvi, segueix una evolució força diferent a la de la població jove. Si l'any 1986 la distribució al llarg del

MAPA 8

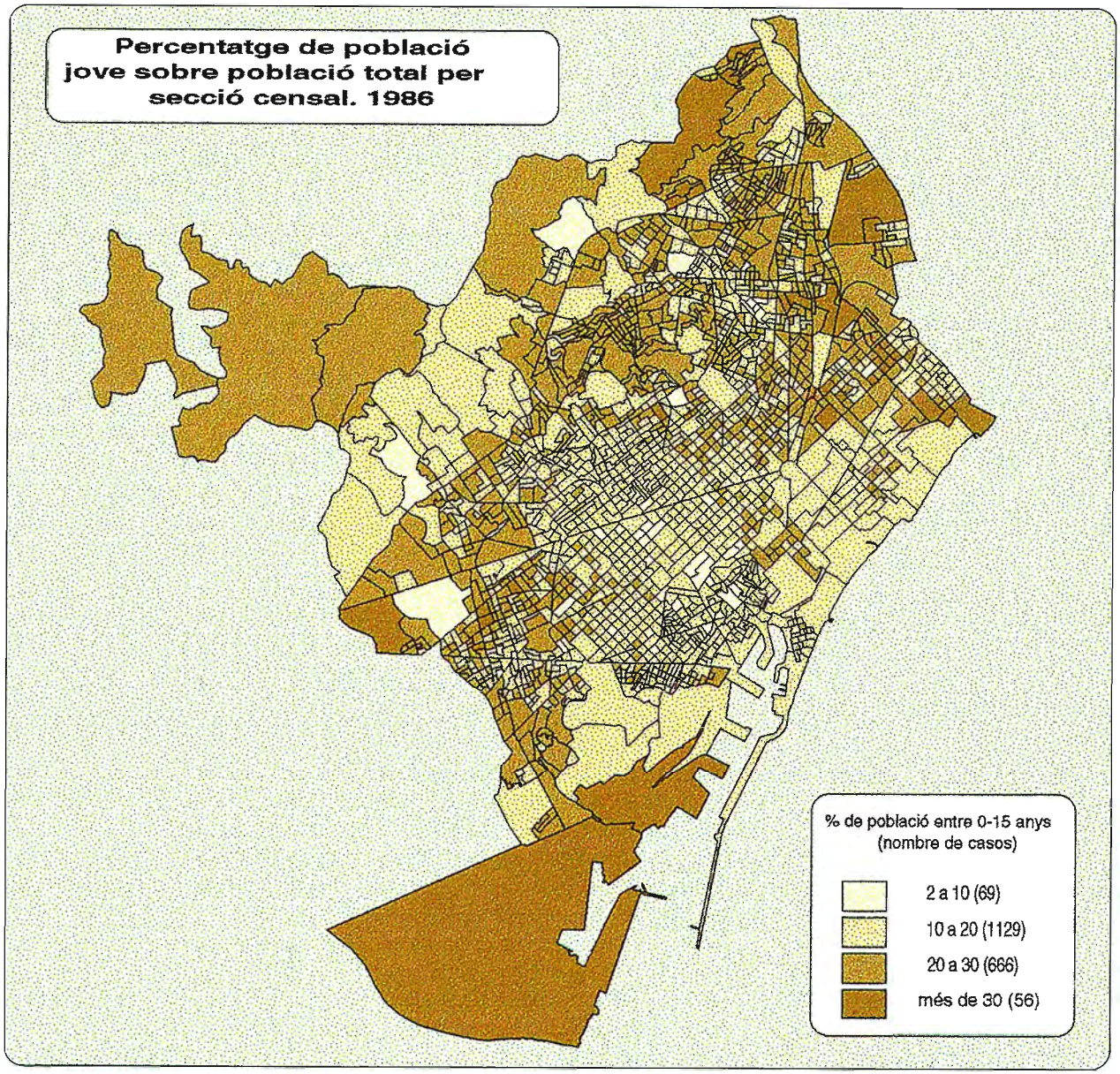
Percentatge de població jove sobre població total per secció censal. 1986
% de població entre 0-15 anys (nombre de casos)
2 a 10 (69)
10 a 20 (1129)
20 a 30 (666)
més de 30 (56)

MAPA 9

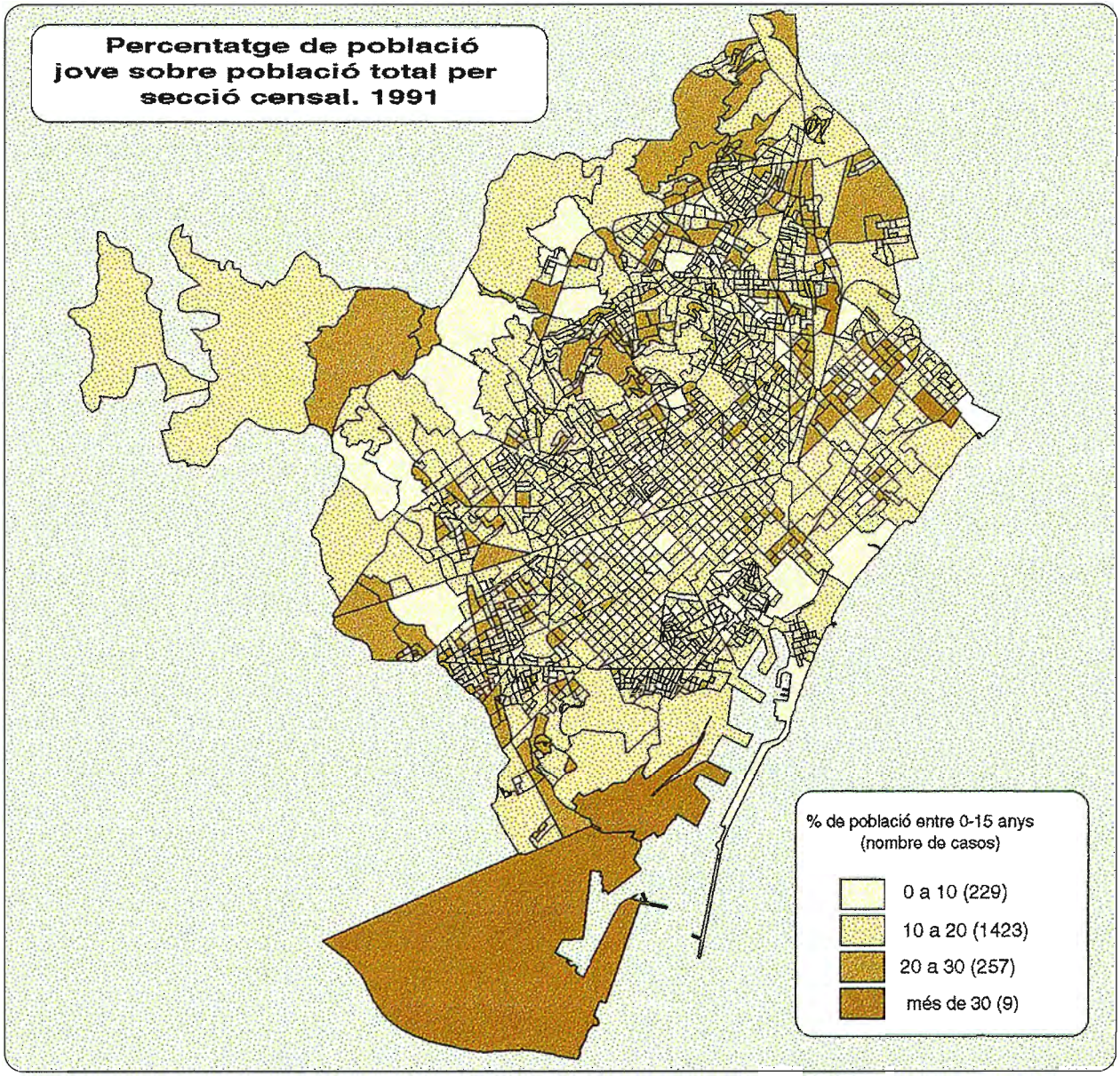
Percentatge de població jove sobre població total per secció censal. 1991
% de població entre 0-15 anys (nombre de casos)
0 a 10 (229)
10 a 20 (1423)
20 a 30 (257)
més de 30 (9)

GRÀFIC 10. EVOLUCIÓ DE LES TAXES DE MORTALITAT I NATALITAT A BARCELONA

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

GRÀFIC 11. EVOLUCIÓ DELS PREUS DELS HABITATGES I DEL SALDO MIGRATORI A BARCELONA, 1986-1996

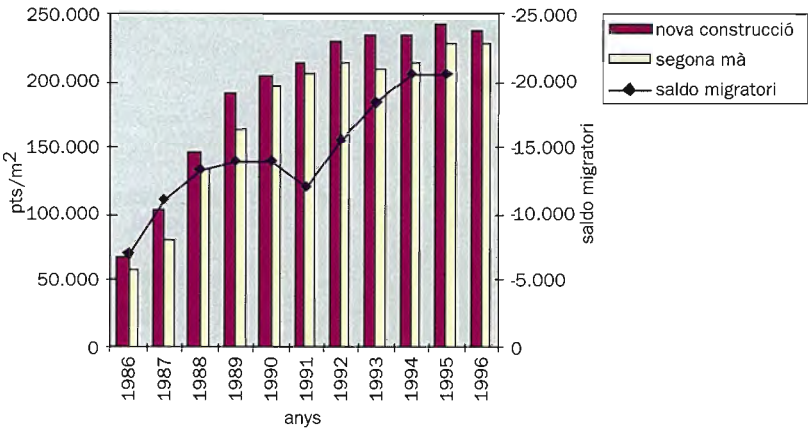

Font: Barcelona Economia i Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

territori municipal era bastant uniforme, restant 1.708 seccions censals per sota del 70% de població adulta, l'any 1991 (mapa 10) eren ja només 1.513 seccions les que estaven per sota d'aquest 70%, i les 405 restants comencen a dibuixar una anella a la perifèria molt semblant a la que dibuixava la població jove l'any 1986. És en aquestes seccions que es comença a fer evident el pes d'unes generacions força plenes, fruit del *baby-boom* espanyol, d'edats joves a edats adultes.

Encara que la ciutat, en termes absoluts perd població adulta entre 1986 i 1991, en termes relatius l'augmenta. La pèrdua de població es deu sobre tot al fenomen de l'emigració, i un dels factors determinats en aquesta emigració sembla ser la dificultat per trobar habitatge, no només pel seu preu sinó també per altres aspectes, sobretot els relacionats amb la qualitat residencial.

En efecte, per una banda, el preu de l'habitatge juga un paper fonamental en la redistribució de la població dins de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. L'alt preu a la ciutat central, és a dir, de Barcelona, fa que una part important de la emigració surti de la ciutat en busca de preus i d'habitatges que s'ajustin millor a les seves condicions econòmiques i als seus desitjos residencials. Així, l'augment de l'emigració, que comença a ser important a partir de 1987, coincideix amb l'augment espectacular dels preus dels habitatges, que s'inicià també entre 1986 i 1987 (gràfic 11).

MAPA 10

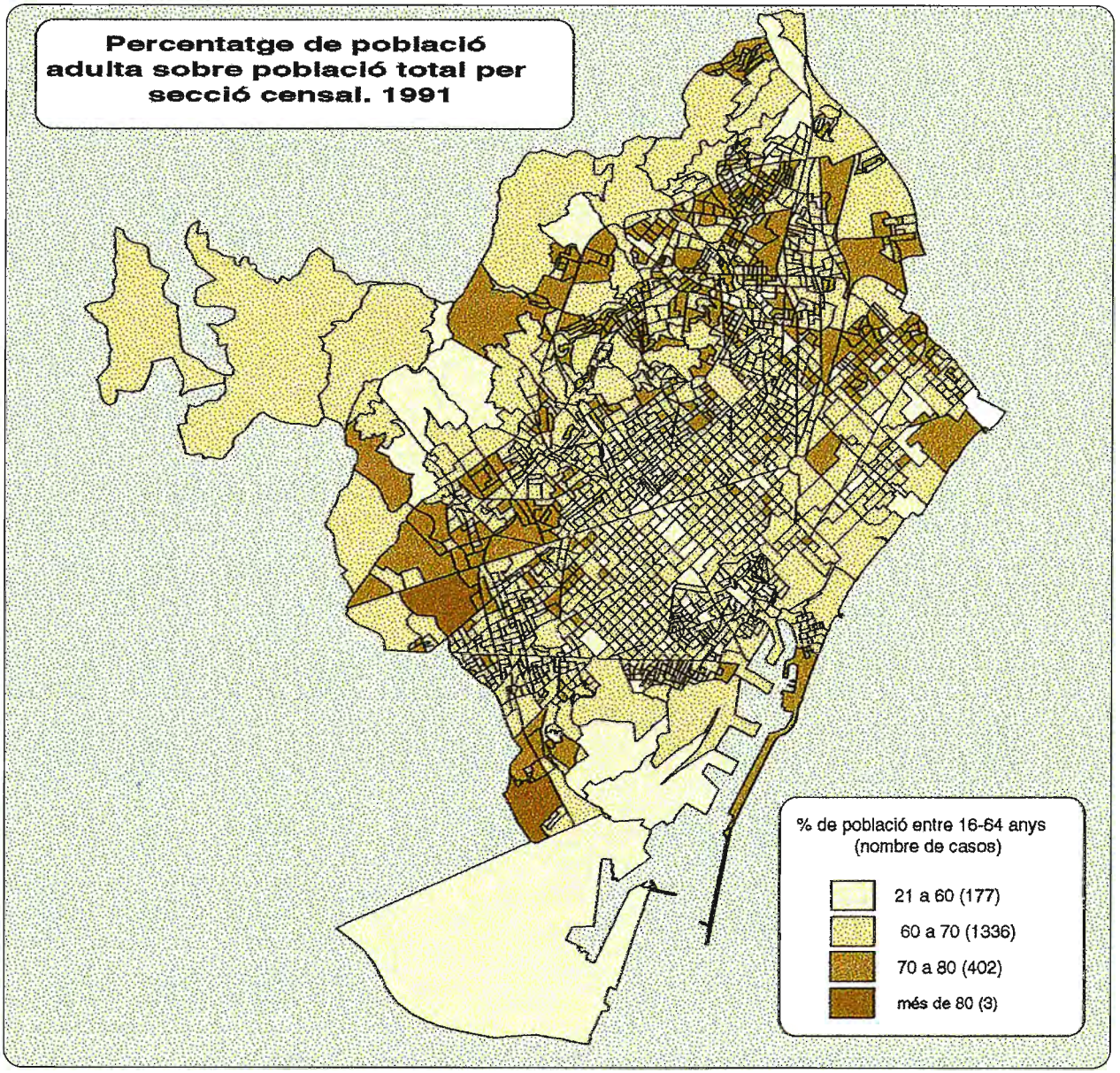
Percentatge de població adulta sobre població total per secció censal. 1991
% de població entre 16-64 anys (nombre de casos)
21 a 60 (177)
60 a 70 (1336)
70 a 80 (402)
més de 80 (3)

Igualment, la búsqueda d'una millor qualitat residencial, molt influida per la ideologia de la "caseta i l'hortet", és a dir, de la casa unifamiliar amb jardí, fa que sigui important també el volum de barcelonins que decideixen marxar a alguns sectors de la perifèria en busca d'aquest tipus d'habitatges.

Aquest fenòmen migratori té uns efectes molt concrets pel que fa a la ciutat de Barcelona i la seva àrea metropolitana. Per una banda, provoca una desdensificació de la ciutat central, que malgrat que es pugui considerar de forma negativa, comença a ser vista com una millora, ja que la desdensificació *repercuteix en la reducció de la densitat, en l'aprofitament dels espais i equipaments públics, i, per tant, en una millora de* ***qualitat de vida*** (AJUNTAMENT DE BARCELONA, 1997: 3), i inclús ja es comença a parlar de la població flotant de la ciutat, fent referència a aquells que usen la ciutat però no l'habiten.

Per una altra banda, aquest fluxe migratori suposa un augment de la població dels municipis de l'àrea metropolitana i de la Regió I, que són els que acullen gran part del fluxe emigratori de la ciutat central (gràfic 12). Fins i tot ha estat assajada una tipologia de municipis receptors d'emigració en funció de diverses variables socio-econòmiques (DEPARTAMENT D'ESTADÍSTICA DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA, 1996), donant com a resultat quatre grups de muncipis, dels quals els dos primers (formats per aquells municipis que tenen percentatges de titulats superiors, d'ocupats en el sector serveis i de renda per càpita superiors a les mitjanes respectives de Catalunya) acollirien els emigrants que busquen millor qualitat de vida, una millor oferta laboral i també una menor fiscalitat, mentre que els dos tipus de municipis restants (amb mitjanes de les mateixes variables anteriors, inferiors a les de Catalunya) acollirien els emigrants que abandonen la ciutat per raons de tipus laboral i per problemes en l'accés a l'habitatge.

De totes formes cal prestar més atenció a quins són els saldos d'emigració i d'immigració, ja que encara que el saldo total des de l'any 1977 comença a ésser negatiu, també hi ha un fluxe important de població que ve a viure a Barcelona, per tant es produeix una substitució de població antiga, que residia a Barcelona, per altra població procedent d'altres llocs. Sense estudis concrets que fagin referència a aquests nouvinguts, pel preu que ha adquirit l'habitatge des de fa ja deu anys, s'hauria de suposar que pertanyen a classes mitjanes i altes. Aquest fluxe de retorn de classes benestants a la ciutat, ha estat ja concretat en diverses ciutats del món, i és conegut amb el nom de *gentrification*, i malgrat no sigui un fluxe important quantitativament, ja que no aconsegueix en cap cas capgirar el saldo total migratori, si que ho és qualitativament pel tipus de població que porta a la ciutat, i

GRÀFIC 12. DESTINACIÓ DE L'EMIGRACIÓ DE BARCELONA A CATALUNYA

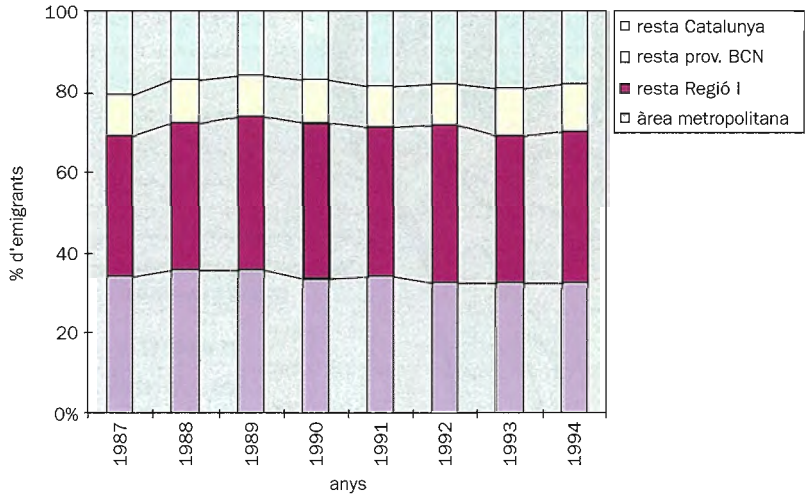

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

per totes les transformacions a nivell urbanístic i social que representa.

La població de més de 65 anys, en canvi, és la que experimenta un creixement més important, i si l'any 1986 eren 578 les seccions censals que tenien més d'un 20% de població vella, l'any 1991 n'eren ja 834, és a dir, s'havia passat d'un 30,1% a un 43,4% de les seccions censals amb més d'un 20% de població vella (mapa 11). Però potser el tret més important és la localització d'aquestes seccions censals, ja que l'àrea més afectada, és la formada per Ciutat Vella (Parc, Gòtic, Raval, i la Barceloneta), l'Eixample (sobre tot la Dreta de l'Eixample), Gràcia, àrea litoral de Sant Martí (situada al Poblenou) i les àrees altes de Sarrià i Sant Gervasi. Així, entre els mapes de població adulta i vella de 1991 es produeix una certa complementarietat, ja que l'anella de concentració de població adulta que es forma a la perifèria de la ciutat sembla envoltar aquest nucli, que més o menys coincideix amb el centre urbà, de concentració de població vella.

Òbviament, l'estructura per d'edats té moltes implicacions en el consum, ja que com s'ha comentat anteriorment, les pautes de consum per grups d'edat són diferents, sobretot pel que fa a la mobilitat, i per tant la influència sobre la localització de les activitats comercials també és important. Així, l'índex d'ancianitat de la ciutat pot ser directament relacionat amb la pervivència del petit comerç i dels mercats municipals, és a dir, del comerç de barri en general, ja que la gent gran tendeix a moure's menys del barri a l'hora de fer les compres, i a més tendeix a l'ús d'aquest tipus de comerç esmentat (botiga tradicional, mercat municipal). Així, possiblement aquesta població vella, i també una part de l'adulta, són els que mantenen aquestes formes tradicionals de consum (també els mateixos botiguers tradicionals formen part d'aquests segments de població adulta-gran i vella, per raons històriques), en les que la dóna, per bé que no excessivament, hi juga un paper rellevant; la compra es fa majoritàriament cada dia o un cop per setmana, i els llocs més usuals on es realitza aquesta compra és en botigues o mercats, fins i tot supermercats, propers al lloc de residència.

L'índex d'ancianitat, com a mesura del pes de la població vella en relació a la jove, augmenta de forma considerable entre 1986 i 1991 degut a l'envelliment de la població i a la disminució de la població jove (mapa 12). Les seccions censals que tenen més de 120 vells per cada 100 joves passen de 671 l'any 1986, a 1.023 l'any 1991, i la seva localització en el mapa resulta impactant, ja que en aquest període les seccions censals amb un índex d'ancianitat alt cobreixen des del centre de la ciutat cap a la perifèria.

Per una altra banda, els joves i els adults comencen a tenir nous papers dins del consum; així com s'ha vist anteriorment que entre les dones l'edat era un factor important a l'hora de definir la mobilitat de les compres quotidianes, quan més jove s'és més s'està disposat a moure's (no només per una major disponibilitat de mitjans i temps, sinó que també hi entra l'hàbit de moure's). Però sens dubte un dels canvis més importants afecta en les compres no quotidianes (encara que no exclusivament, ja que en alguns casos s'hi podrien incloure també la compra d'alguns tipus d'aliments), ja que aquestes, més lligades a l'oci i al temps lliure, porten implícit l'ús d'uns nous espais, d'uns nous escenaris, on aquest consum és fet. Aquests nous escenaris són essencialment els centres comercials dels que es parla més endavant.

L'índex de dependència, com a mesura de població jove i vella que és depenent de l'adulta, presenta poques variacions entre 1986 i 1991; en tot cas, pot ser apreciat un petit augment dels percentatges en els casos extrems, és a dir, augmenten el nombre de seccions censals amb alt índex de dependència i també les seccions censals amb un baix índex. De totes formes, la caiguda de la natalitat es veu compensada per l'augment de l'esperança de vida, i per tant per l'augment del nombre de vells, així que l'índex de dependència és més o menys estable en aquests cinc anys i es distribueix marcant el centre i la perifèria (mapa 13).

Per tal d'afinar l'anàlisi, també en la població adulta cal diferenciar entre diverses franges d'edat, ja que el seu divers comportament o els seus diversos hàbits i possiblitats de consum, tenen una incidència diferent i en l'activitat comercial.

MAPA 11

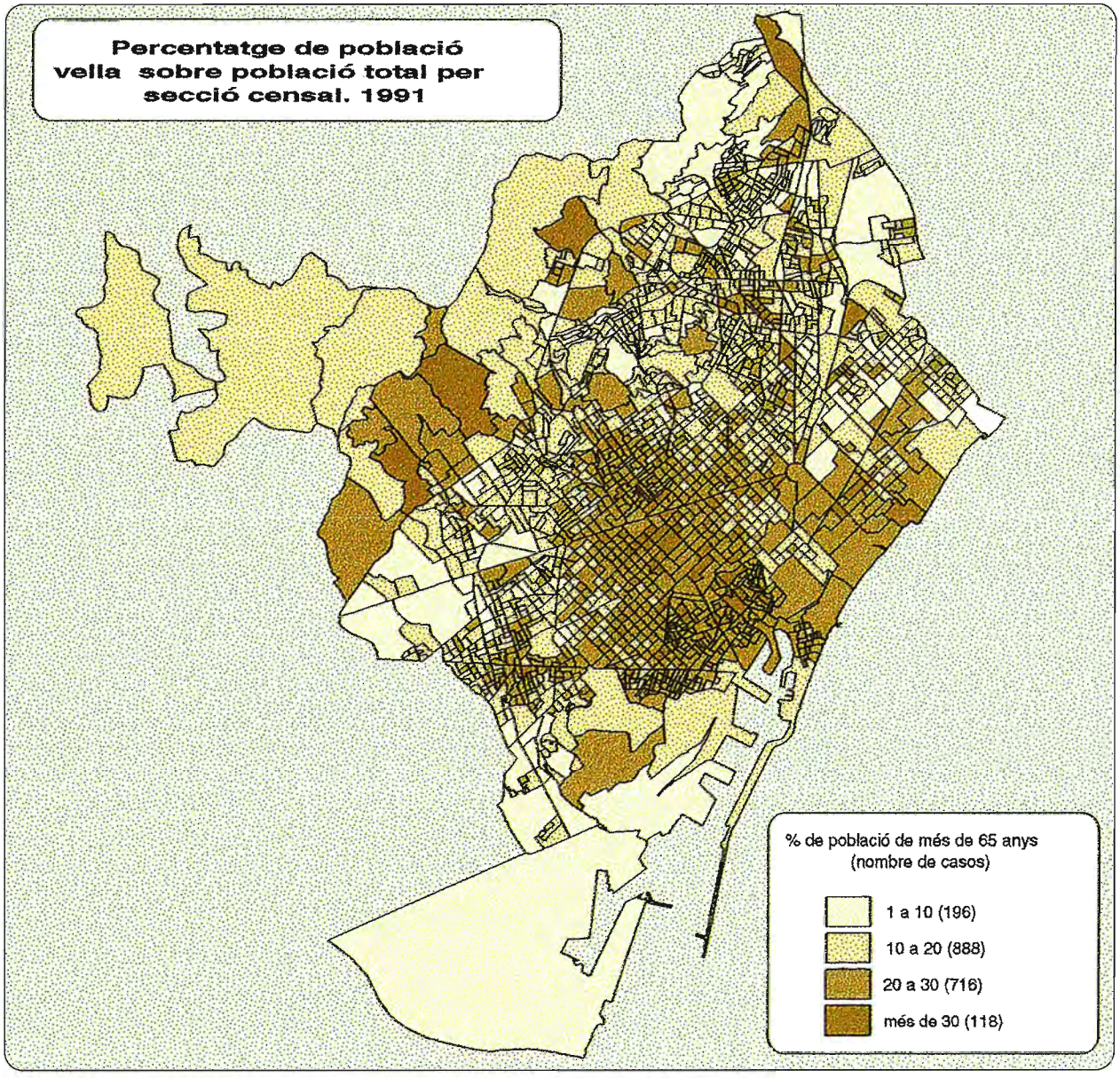
Percentatge de població vella sobre població total per secció censal. 1991
% de població de més de 65 anys (nombre de casos)
1 a 10 (196)
10 a 20 (888)
20 a 30 (716)
més de 30 (118)

MAPA 12

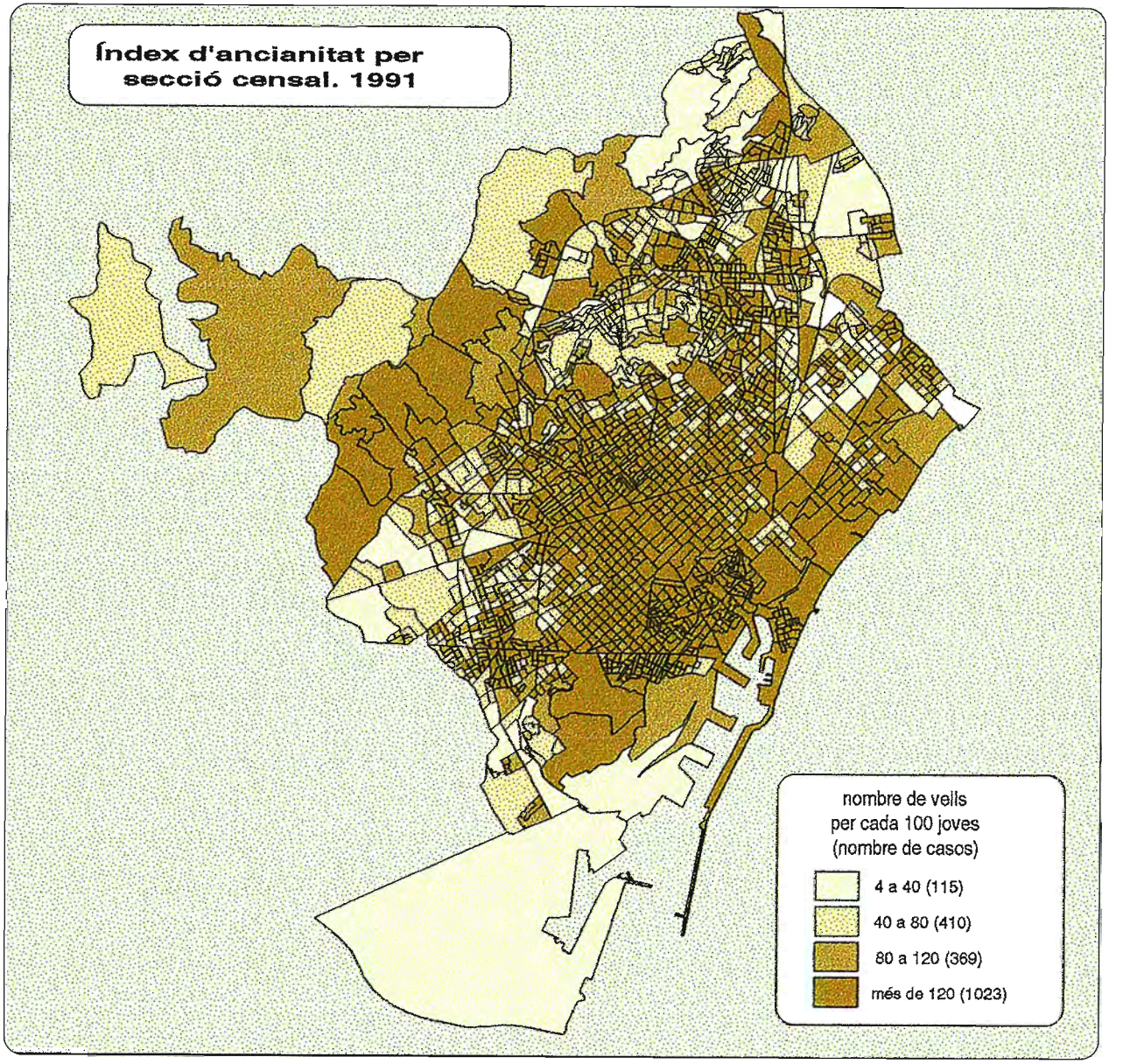
Índex d'ancianitat per secció censal. 1991
nombre de vells per cada 100 joves (nombre de casos)
4 a 40 (115)
40 a 80 (410)
80 a 120 (369)
més de 120 (1023)

MAPA 13

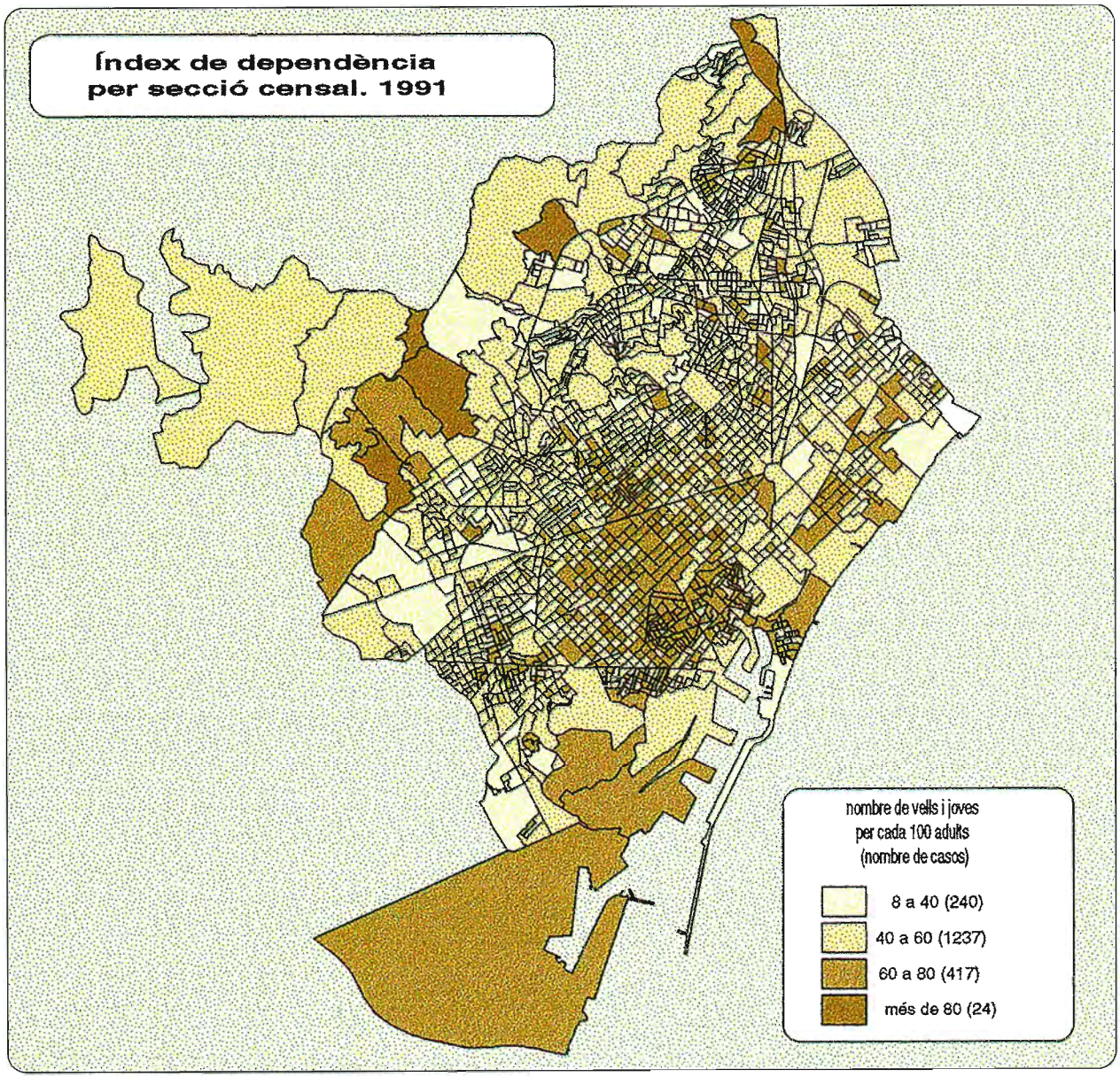
Índex de dependència
per secció censal. 1991
nombre de vells i joves
per cada 100 adults
(nombre de casos)
8 a 40 (240)
40 a 60 (1237)
60 a 80 (417)
més de 80 (24)

De l'observació dels mapes 14 a 17, es pot veure una tendència, encara que no del tot definida; per un costat, els majors percentatges de població adulta que es troba en les franges d'edat més baixes (15-29 i 30-44 anys), es localitzen en àrees que podrien ser considerades com a perifèriques des del punt de vista urbà, Zona Franca-Port, Pedralbes, Sarrià, Vallvidrera-Les Planes, Ciutat Meridiana-Vallbona, Vall d'Hebrón, Bon Bastor, i Verneda principalment; mentre que, per un altre costat, els majors percentatges de la població adulta que es troba en la franja d'edat més alta (55-64 anys) es localitzen a l'àrea costanera de la ciutat, exceptuant la Zona Franca-Port, és a dir, a les àrees de Montjuïc, Barceloneta, Parc, Gòtic, Raval, Clot i Verneda, i també algunes àrees perifèriques com Vilapiscina-Turó de la Peira i Congrés, entre d'altres. Per tant es pot apreciar una petita gradació en la que quan major és l'edat, major és la tendència a la localització cap a àrees centrals, mentre que quan menor és l'edat, major tendència a la localització cap a les àrees perifèriques. Cal dir però, que, com es pot veure en els mapes, aquesta distribució no és lògicament perfecte, i hi ha moltes seccions censals que la trenquen, però el fenòmen es fa apreciable.

Per altra banda, i com ja s'ha comentat, la població adulta entre 1986 i 1991 disminueix en nombres absoluts però augmenta en nombres relatius, fruit del descens general de població. Dins d'aquestes diverses franges el comportament és desigual, així la franja de 30 a 44 anys és l'única que guanya població entre 1986 i 1991 (taula 6), mentre que la franja més afectada per aquesta pèrdua de població és la de 45 a 54 anys probablement per la incidència de les jubilacions anticipades que empenyen a l'emigració i afecten, sobretot, aquesta franja d'edat.

En nombre relatius, la composició de la població adulta segons aquestes diverses franges d'edat varia molt poc, produint-se només variacions de l'ordre de l'1%, amunt o avall, en totes elles. La localització, en nombres absoluts, en canvi, de la població adulta en el municipi de Barcelona és clarament perifèrica com es pot desprendre de l'anàlisi dels mapes 18 a 21. Dues grans àrees a la ciutat són les que concentren un nombre important de població adulta –dues grans àrees que es repeteixen en els mapes per les quatre franges d'edat–; per un costat una àrea que es localitza al sud-oest de la ciutat, i que engloba part de Zona Franca-Port, Font de la Guatlla, Bordeta-Hostafrancs, Les Corts, Pedralbes i amb menys intensitat Sant Gervasi i Sarrià; per altra banda una àrea al nord de la ciutat que inclou Horta, Vall d'Hebron, Vilapiscina-Turó de la Peira, Roquetes-Verdum, Sagrera, Clot, Verneda i una part del Poblenou.

S'ha de tenir en compte que els adults són el segment d'edat que, en principi, té més possibilitats de consumir, ja que és la població que està en edat de treballar, mentre que els joves no tenen ingressos i els vells en molts casos depenen d'unes pensions de jubilació no gaire elevades. Però inclús dins d'aquest ampli segment de població adulta, poden establir-se algunes diferències:

a) els dos primers segments, que engloben més del 50% del total de població adulta, i que pot considerar-se com els adults-joves, són, en línies molt generals, els menys solvents dels adults, ja que per un costat hi ha el tema de la recent precarietat i la inseguretat laboral, amb contractes temporals que no donen cap seguretat a llarg termini, retribucions baixes, treballs a temps parcial, i altres característiques que han canviat en menys de vint anys tot el que fa referència a l'ocupació; i per altra banda aquests són els adults en edat d'emancipació, i gran part dels ingressos econòmics (si n'hi ha, i

Taula 6. Evolució de la població adulta segons diverses franges d'edat, 1986-1991

ANY	15-29	30-44	45-54	55-64
1986	387.572	326.779	212.133	217.723
1991	380.664	328.554	197.366	214.649
DIFERÈNCIA	-6.908	1.775	-14.767	-3.074

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

MAPA 14

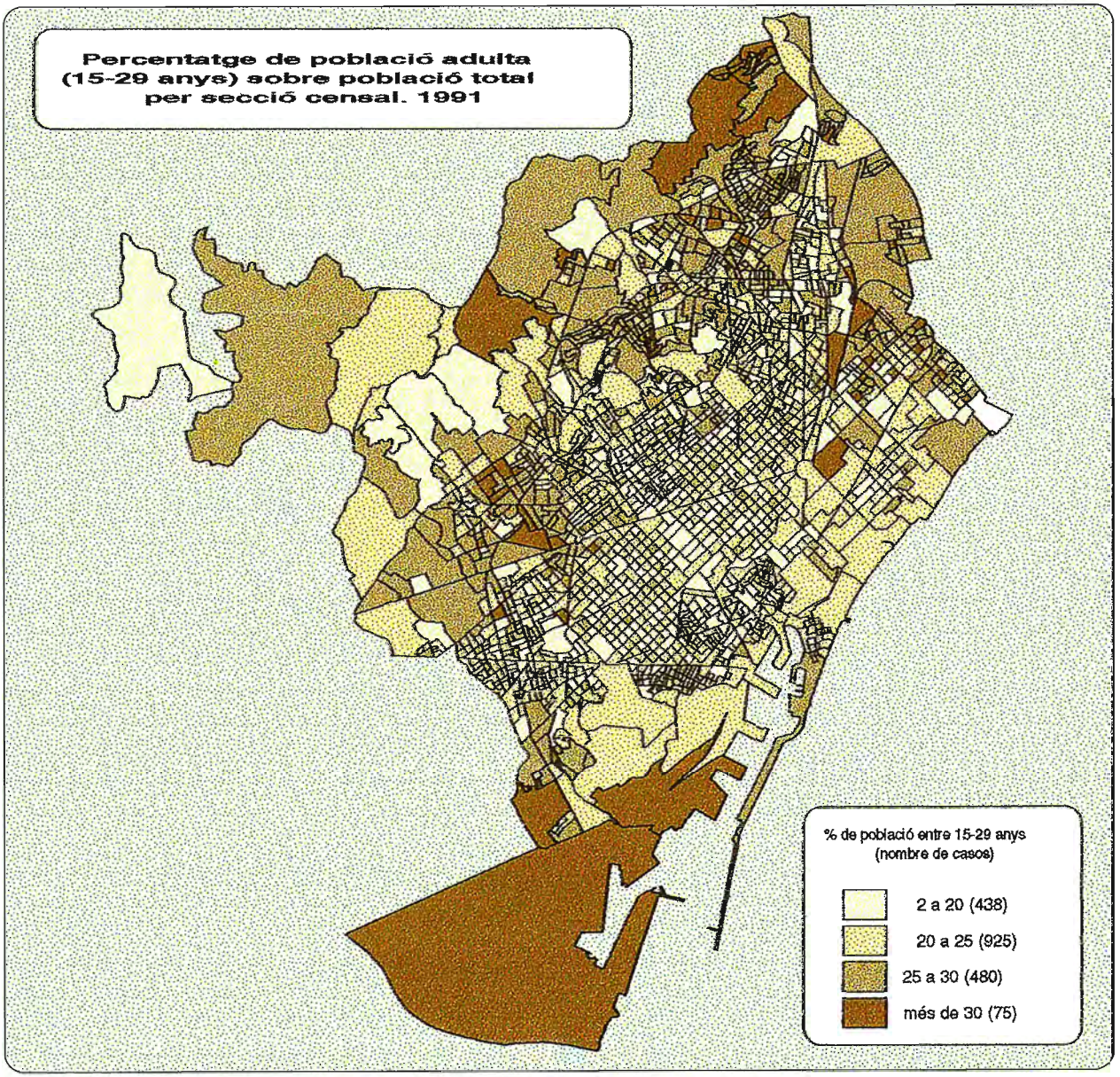
Percentatge de població adulta (15-29 anys) sobre població total per secció censal. 1991
% de població entre 15-29 anys (nombre de casos)
2 a 20 (438)
20 a 25 (925)
25 a 30 (480)
més de 30 (75)

MAPA 15

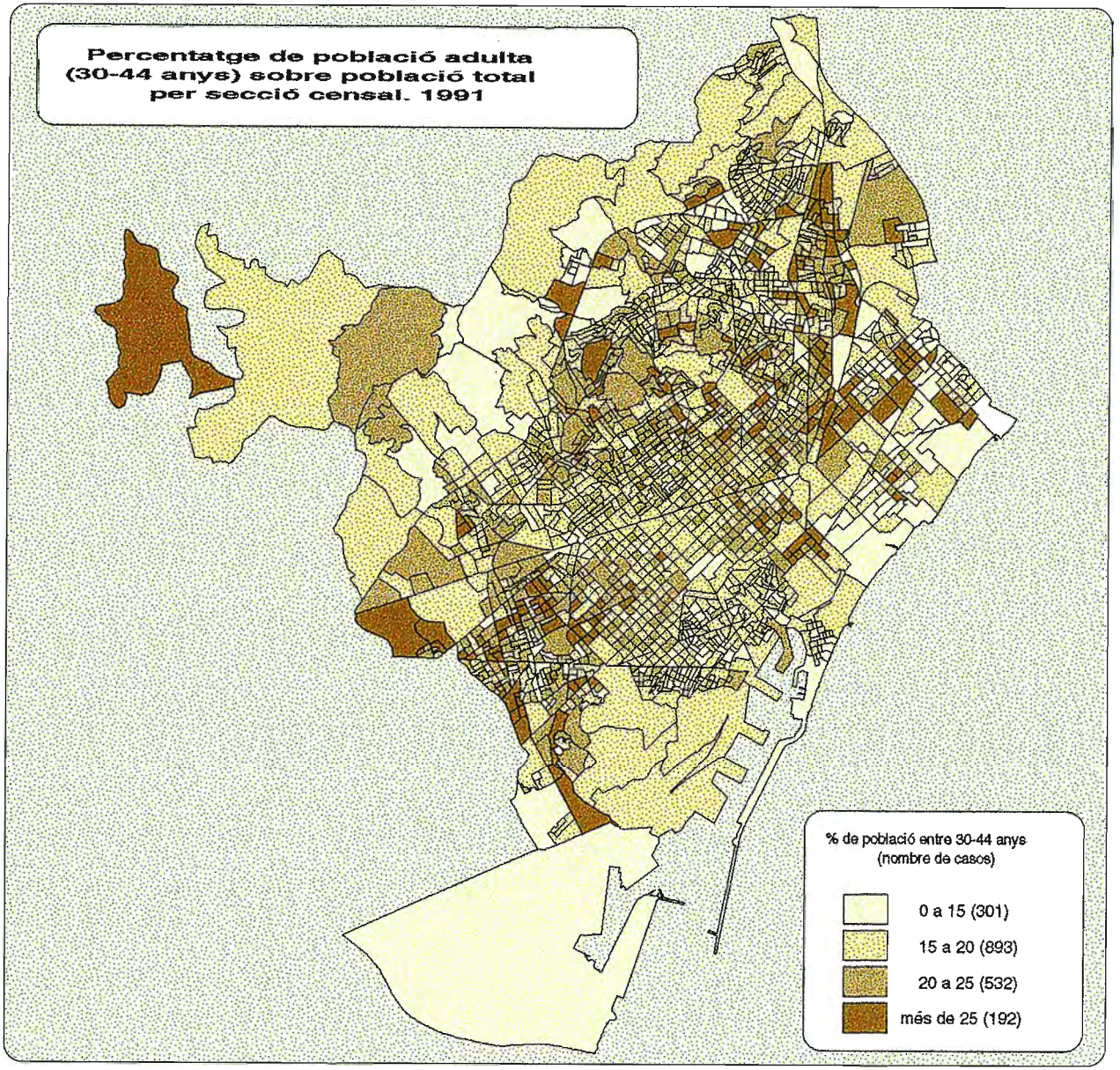
Percentatge de població adulta (30-44 anys) sobre població total per secció censal. 1991
% de població entre 30-44 anys (nombre de casos)
0 a 15 (301)
15 a 20 (893)
20 a 25 (532)
més de 25 (192)

MAPA 16

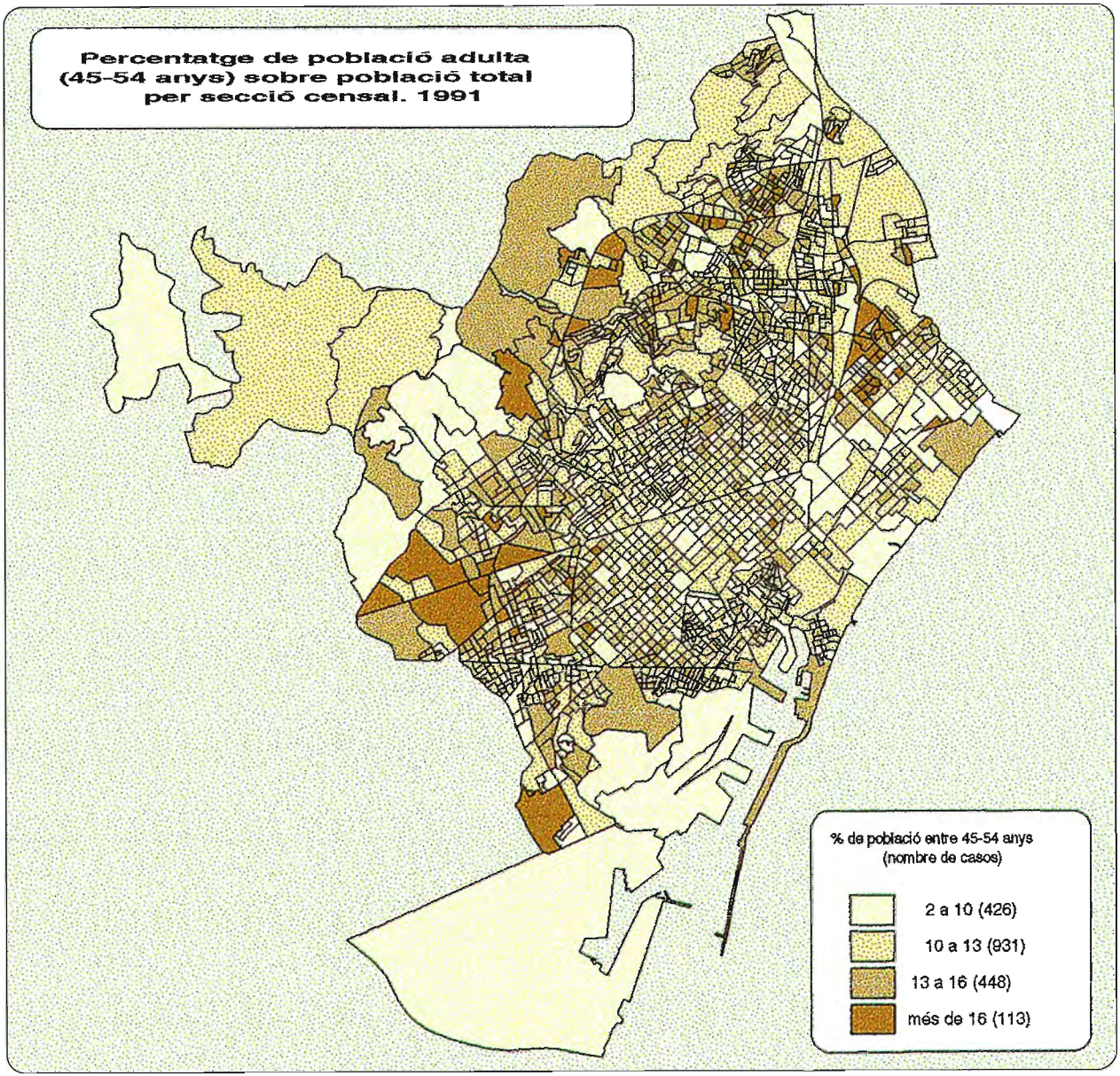
Percentatge de població adulta
(45-54 anys) sobre població total
per secció censal. 1991
% de població entre 45-54 anys
(nombre de casos)
2 a 10 (426)
10 a 13 (931)
13 a 16 (448)
més de 16 (113)

MAPA 17

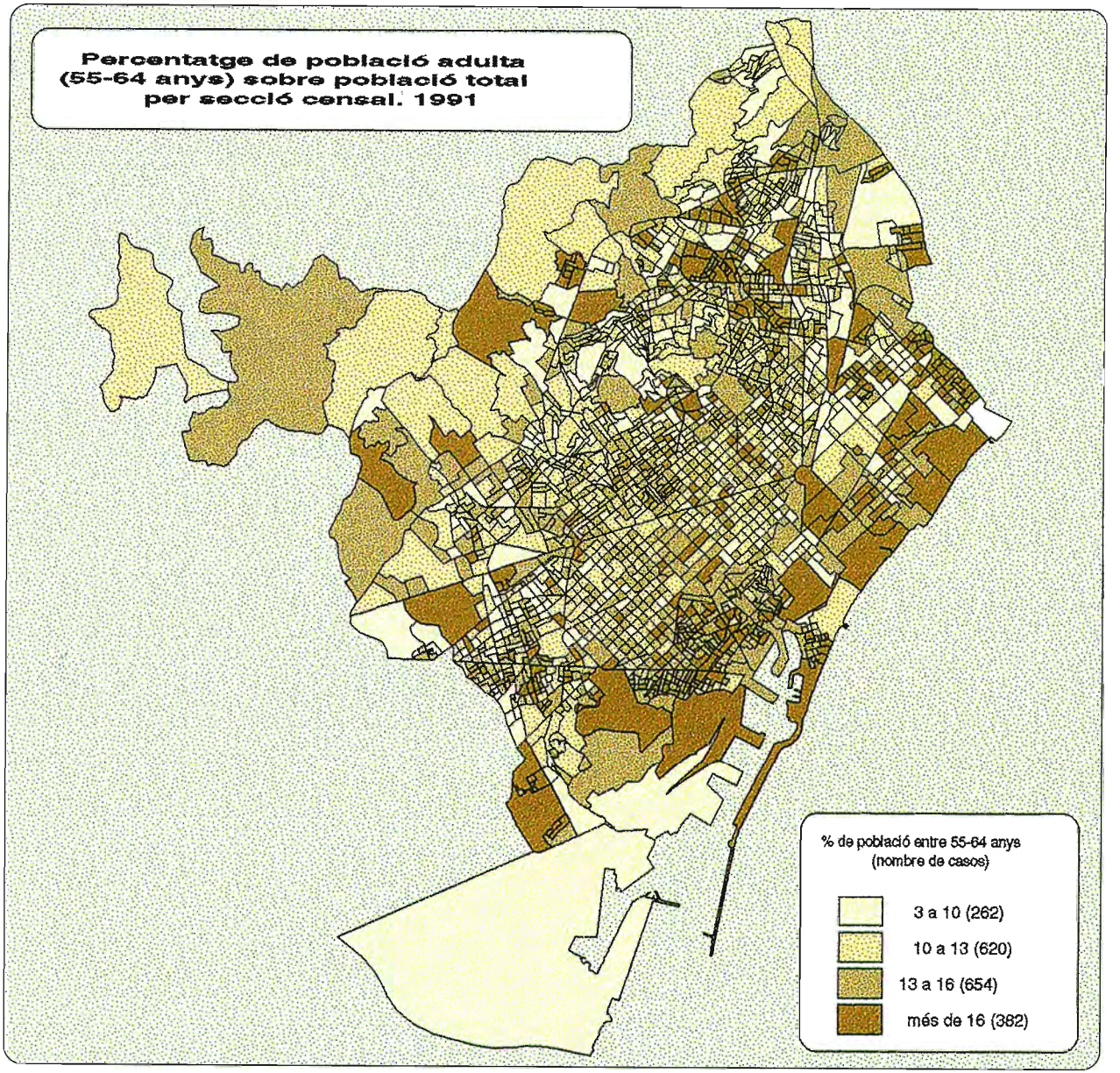
Percentatge de població adulta
(55-64 anys) sobre població total
per secció censal. 1991
% de població entre 55-64 anys
(nombre de casos)
3 a 10 (262)
10 a 13 (620)
13 a 16 (654)
més de 16 (382)

MAPA 19

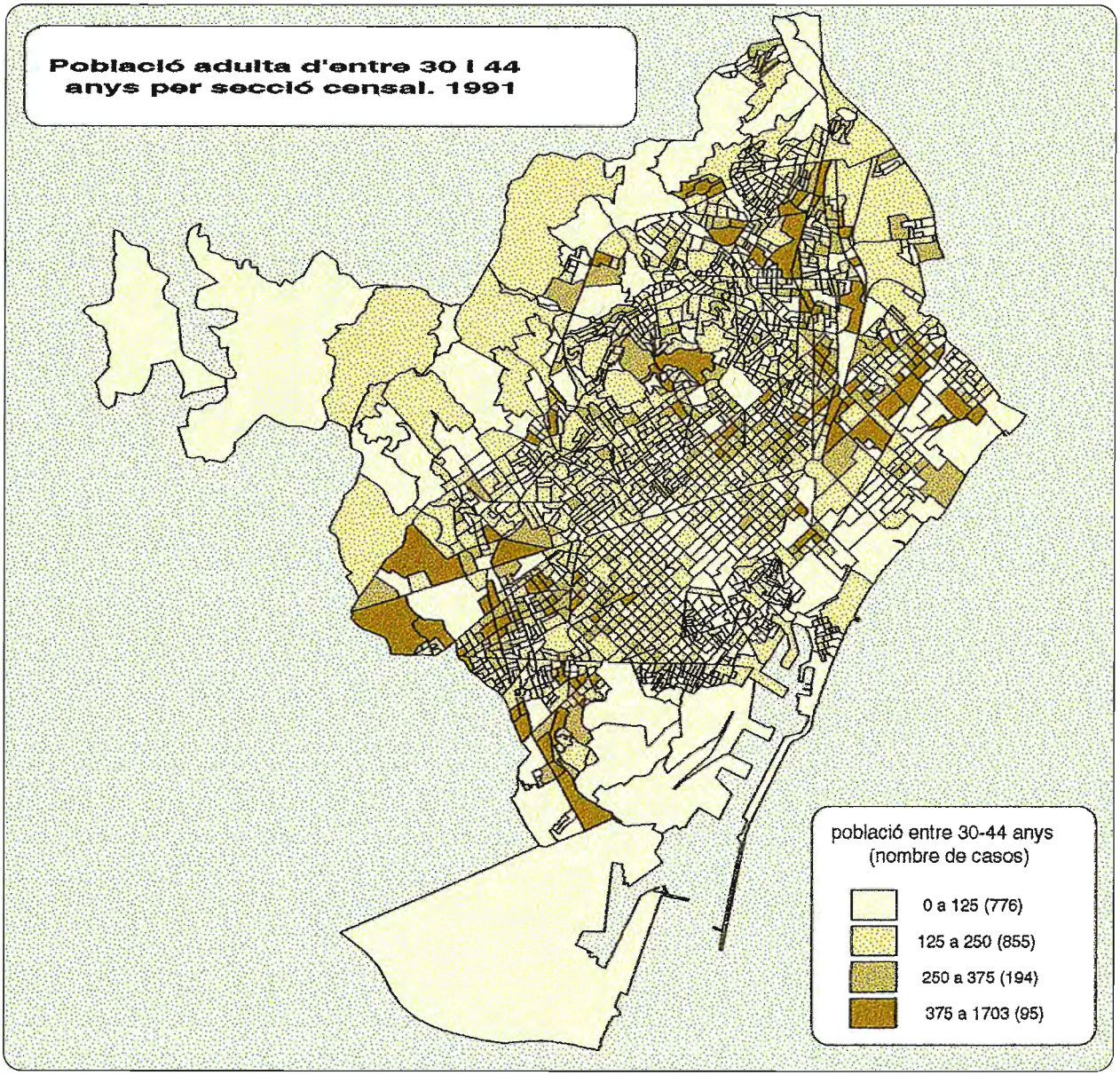
Població adulta d'entre 30 i 44 anys per secció censal. 1991
població entre 30-44 anys (nombre de casos)
0 a 125 (776)
125 a 250 (855)
250 a 375 (194)
375 a 1703 (95)

MAPA 20

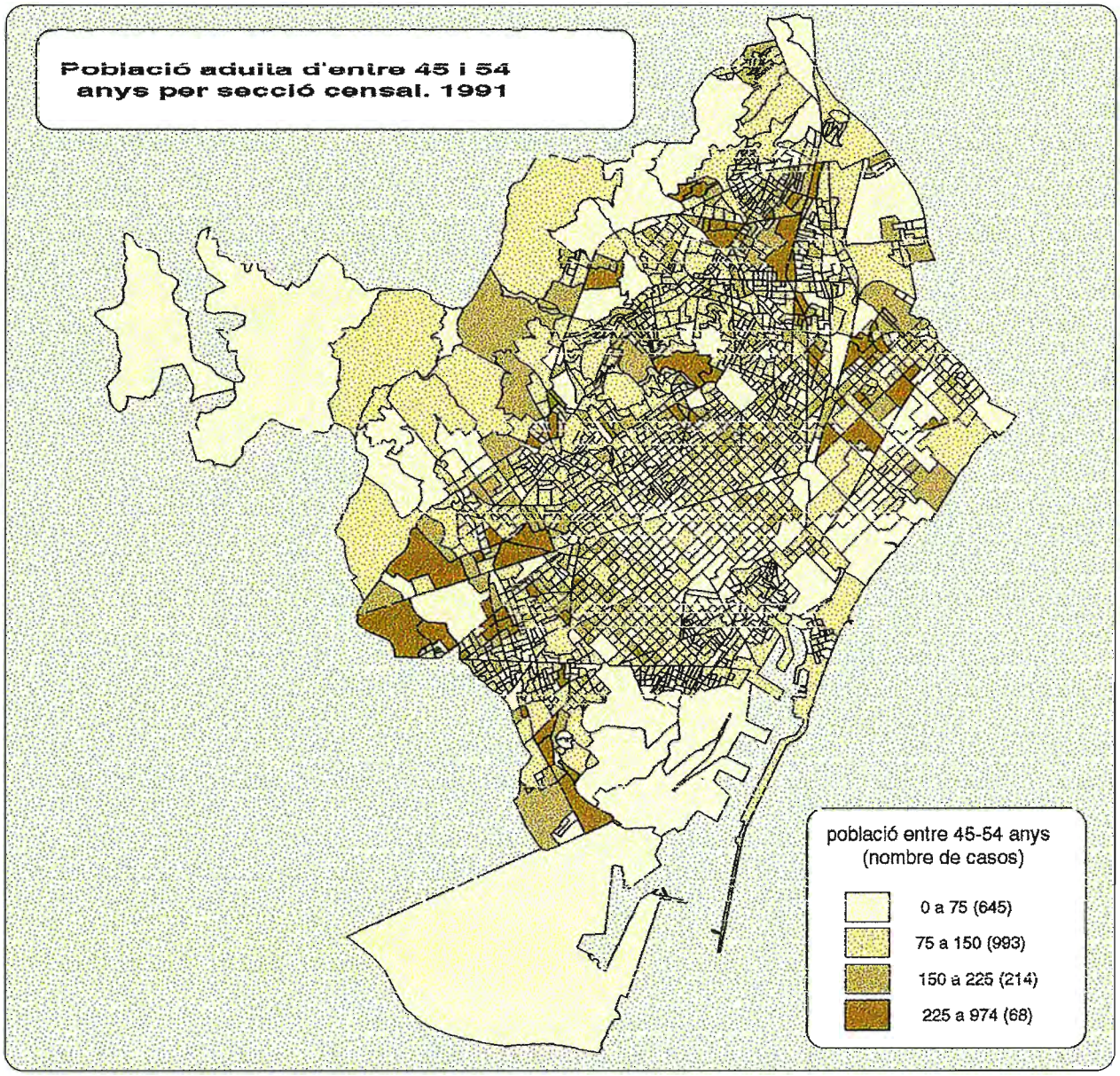
Població aduita d'entre 45 i 54 anys per secció censal. 1991
població entre 45-54 anys (nombre de casos)
0 a 75 (645)
75 a 150 (993)
150 a 225 (214)
225 a 974 (68)

MAPA 21

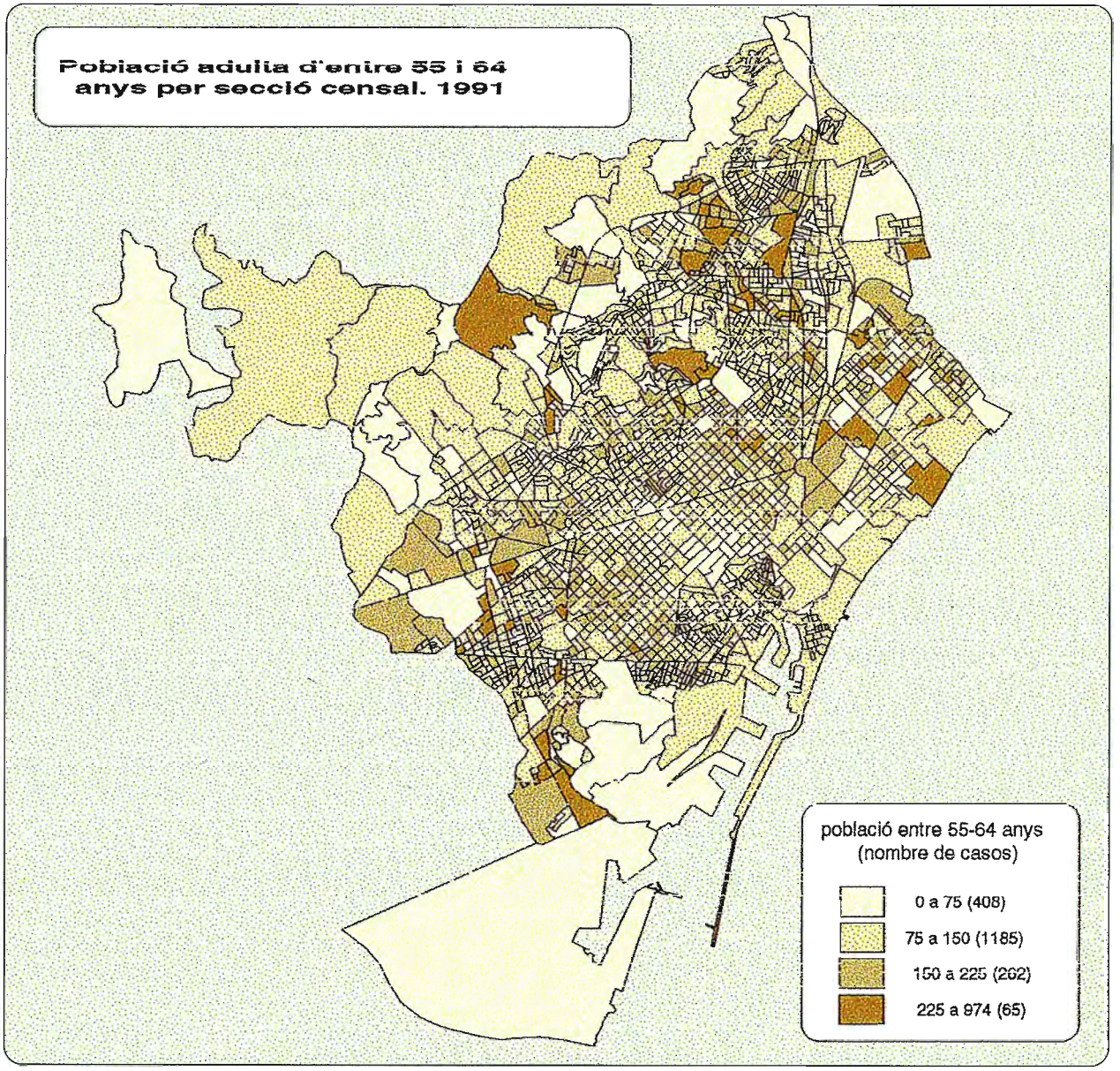
Població adulta d'entre 55 i 64 anys per secció censal. 1991
població entre 55-64 anys (nombre de casos)
0 a 75 (408)
75 a 150 (1185)
150 a 225 (262)
225 a 974 (65)

són suficients) van destinats a la compra, o lloguer, d'un habitatge i tot l'equipament que aquest requereix.

b) el tercer segment, de 45 a 54 anys, és possiblement el consumidor potencial amb millor disposició econòmica, ja que no ha patit de forma tan directa com els anteriors tot el que fa referència la nova estructura del mercat de treball, i bona part dels ingressos que té els pot destinar al consum (possiblement ja ha pagat la hipoteca de la casa, si en tenia, i per tant ja està establert). De tota manera, amb el desmuntatge de l'Estat del benestar, és la gent d'aquesta edat la que ha iniciat plans privats de pensions que els poden detraure part important dels diners que destinaran al consum.

c) el quart segment, de 55 a 64 anys, i que pot considerar-se com els adults-vells, es veu afectat per altres elements. Degut a la inseguretat en les jubilacions, molts d'ells busquen la seguretat econòmica en la vellesa invertint en plans de pensió d'empreses privades, d'altres es veuen afectats per les jubilacions avançades, i d'altres per l'atur, que es fa especialment perillós en aquestes edats. Per tant, les possibilitats de consum són menors que en el segment anterior.

Encara que sense dades que aportin seguretat a aquestes afirmacions sobre les diferents pautes en el consum, sí que es dóna una diferent distribució dels ingressos entre aquests grups d'edat adulta. Així, segons les dades de l'Enquesta Metropolitana de 1990 (gràfic 13), els dos segments intermitjos (de 30 a 44 anys i de 45 a 54 anys) serien els més afavorits de cara al consum per una teòrica més alta disposició de rendes, mentre que els grups extrems (de 15 a 29 anys i de 55 a 64 anys) serien els menys afavorits. Cal tenir en compte, però, que en aquest gràfic no s'hi comptabilitzen els desocupats, factor que també té una incidència diversa en els grups d'edat.

GRÀFIC 13. INGRESSOS NETS DELS OCUPATS A LA REGIÓ METROPOLITANA, 1990

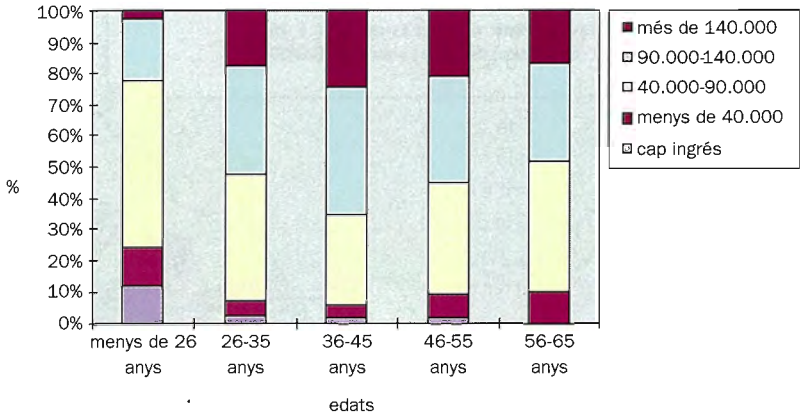

Font: Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona, 1990.

2.5. LES DIMENSIONS DE LES LLARS

La llar familiar és, sens dubte, una unitat bàsica d'anàlisi tot i que massa sovint no es té en compte[37]. Les seves dimensions, la seva composició, i també tot un seguit de característiques socio-demogràfiques que podrien afegir's-hi (nivell de renda, nivell d'educació, i altres) resulten fonamentals a l'hora d'intentar explicar la realitat social de Barcelona, i per tant a l'hora d'explicar el consum (Garcia Ballesteros, A., 1997). Ací però, per una qüestió de disponibilitat de dades, només es fa referència a les dimensions, és a dir, al

37. Començant pel fet que les estadístiques demogràfiques no permeten recollir informació específica sobre les llars i les famílies, i així ho destaquen alguns autors, *les estadístiques utilitzades –com per exemple els censos de població– no han estat dissenyades específicament per a recollir informació sobre la situació familiar i han recollit molt tard i només fragmentàriament, els canvis produïts en la constitució de la família* (Solsona, M. i Rocío, T., 1996: 265).

nombre de membres que composen les llars barcelonines.

L'estructura de les llars ha patit canvis importants, sobretot a partir d'aquests últims decennis. Justament un dels canvis més destacat ha estat el de la seva dimensió; així, si el pas de la família extensa a la mononuclear durant el segle XX ja va suposar una reducció important del nombre de membres, actualment sembla que es marca una clara tendència cap a la llar unipersonal, és a dir, a la llar formada per una sola persona. Factors com la divorcialitat[38], o la temporalitat i la flexibilitat de les relacions de tota mena, han fet canviar l'estructura tradicional de les llars. Així, és possible trobar llars formades per una mare divorciada i els fills, o també un pare divorciat amb els seus fills, o un home i una dona divorciats però que decideixen formar una llar amb fills dels seus respectius anteriors matrimonis, o parelles, de qualsevol mena, sense fills; les possibilitats són quasi bé infinites. Però tot i així, a les llars sovint no hi conviuen més de dues generacions, i com ja s'ha apuntat anteriorment, la tendència és a només trobar-hi una generació.

En el conjunt de les llars de la ciutat de Barcelona es poden apreciar aquestes tendències que són pràcticament iguals per a totes les societats que poden denominar-se com post-fordistes. El nombre de llars unipersonals és important, suposant el 21,6% del total de les llars (gràfic 14). Dins d'aquestes, caldria veure la distribució segons l'edat del membre que la forma, i aquí caldria destacar l'important nombre de llars formades per una persona de més de 65 anys i la seva distribució sobre el mapa de Barcelona. El districte de Ciutat Vella, i les zones estadístiques de la Dreta de l'Eixample i Gràcia són les àrees que tenen un major percentatge de llars unipersonals de tot tipus, mentre que les llars unipersonals formades per una persona major de 65 anys destaquen a les zones estadístiques de la Barceloneta, Parc, Raval, Sant Antoni, Poble Sec, Sagrada Familia, Esquerra de l'Eixample, Gràcia i Poblenou.

GRÀFIC 14. DIMENSIÓ DE LES LLARS. BARCELONA, 1991

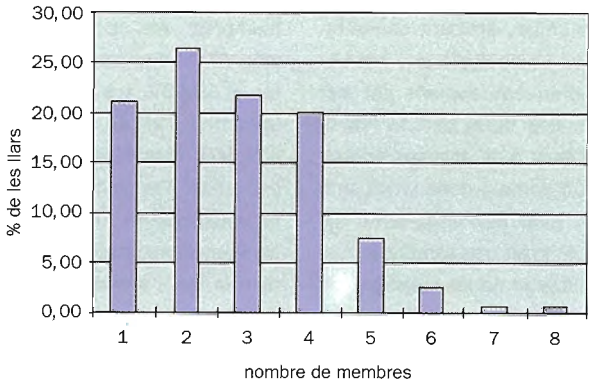

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

Aquestes llars unipersonals constitueixen, en bona part, el resultat del triomf de l'individualisme al qual s'ha abocat la nostra societat des del segle XVIII. Per una banda, la població vella que envídua i que segueix residint sola a casa forma un important contingent de les llars unipersonals; aquest fet és important ja que en molts casos significa que la família ja no es fa responsable de la gent gran, i això crea la necessitat de tenir tota una sèrie de serveis de tipus assistencial dedicats a aquesta població. Però per una altra banda, l'increment de la divorcialitat, o el simple fet de no voler tenir una parella estable, augmenta el nombre d'aquestes llars unipersonals, d'altres edats.

38. Cal recordar que el divorci a Espanya no fou legalitzat fins l'any 1981, i encara està poc estudiat, tot i que és un gran estímul al consum ja que suposa la fragmentació i multiplicació de llars.

Les llars formades per dos membres continuen essent les més nombroses en el conjunt de la ciutat, arribant concretament el 26,7%. La tipologia que pot trobar-se dins d'aquest conjunt pot ser força variada, des de la parella home-dona més habitual (i de diverses edats), passant per un home o dona vivint amb els seu fill o filla, fins a parelles del mateix sexe. El gran trencament actual és la informalització de les relacions de parella, és a dir, dues persones que conviuen juntes però que no formalitzen la seva relació (no es casen ni per l'església ni pel civil), el que es coneix com a parelles de fet. La necessitat per part de les institucions de poder garantir a aquestes parelles tota una sèrie de drets i fer-les equiparables a les parelles formalitzades i institucionalitzades, ha fet que en molts ajuntaments s'hagi creat un registre de parelles de fet, cosa que permet, per un altre cantó, comptabilitzar aquestes situacions. De totes formes, sigui una parella formalitzada o no, continuen essent dues persones que conviuen en un mateix habitatge.

Les llars formades per tres i quatre membres són els altres dos grups més nombrosos a la ciutat; les de tres membres representen un 21,63%, lleugerament superior a les d'un membre, i les de quatre representen un 19,93%, lleugerament inferior. Aquí, possiblement, es troba el gruix del nombre de llars tradicionals, formades per un nucli de pare i mare, i els seu/s fill/s, encara que poden trobar-s'hi també altres estructures.

Cal destacar la caiguda important que es dóna entre les llars formades per quatre membres i les de cinc, sis, set, i vuit i més. Si les de quatre membres representen el 19,93%, les de cinc són el 7,49% (més d'un 12% de diferència), les de sis el 2,36%, i les de set i vuit i més no arriben a l'1%. Per un costat, la baixada de la fecunditat dóna com a resultat un descens en el nombre de membres que formen la llar, i són estranyes les parelles que tenen tres o més fills actualment (a partir de tres fills ja es considera una família nombrosa). Per un altre costat, però, l'augment en el temps de residència dels fills en el domicili patern, pot ser una explicació per aquest important salt que es dóna entre les llars de menys de 4 membres, i de les de més de 5.

Les llars de més de 6 membres ja són quelcom extraordinari a la ciutat, i en alguns casos pot tractar-se de famílies polinuclears, és a dir, llars formades per més d'un nucli. Aquests tipus de llars, bastant habituals en els anys seixanta, han experimentat una forta devallada des dels setanta, però com assenyala Aurora García Ballesteros, *incluso parece existir una cierta tendencia a un aumento de su número* (García Ballesteros, A.,1997: 7). La crisi econòmica, que pot obligar a fer conviure fins a tres generacions en una mateixa casa, o bé els llaços familiars que en cas de ruptura matrimonial obren les possiblitats a un retorn al domicili patern, semblen ser les causes d'aquest augment.

D'altra banda, hi ha també diferències significatives en la distribució de les llars familiars en els diversos districtes de la ciutat (gràfic 15). Com era d'esperar, els districtes amb més població són els que concentren el major nombre de llars, així l'Eixample és el que té el major nombre de llars de tota la ciutat (104.668), seguit per Sant Martí (75.265), Sants-Montjuïc (66.007), Horta-Guinardó (62.797) i Nou Barris (62.597), Sarrià-Sant Gervasi (50.134), Sant Andreu (49.778), Gràcia (48.616), Ciutat Vella (38.450) i finalment Les Corts (30.239), tal com mostra el mapa 22.

GRÀFIC 15. PERCENTATGE DE LLARS FAMILIARS PER DISTRICTE

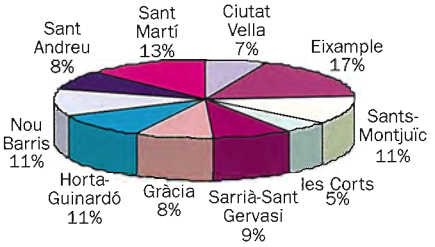

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

MAPA 22

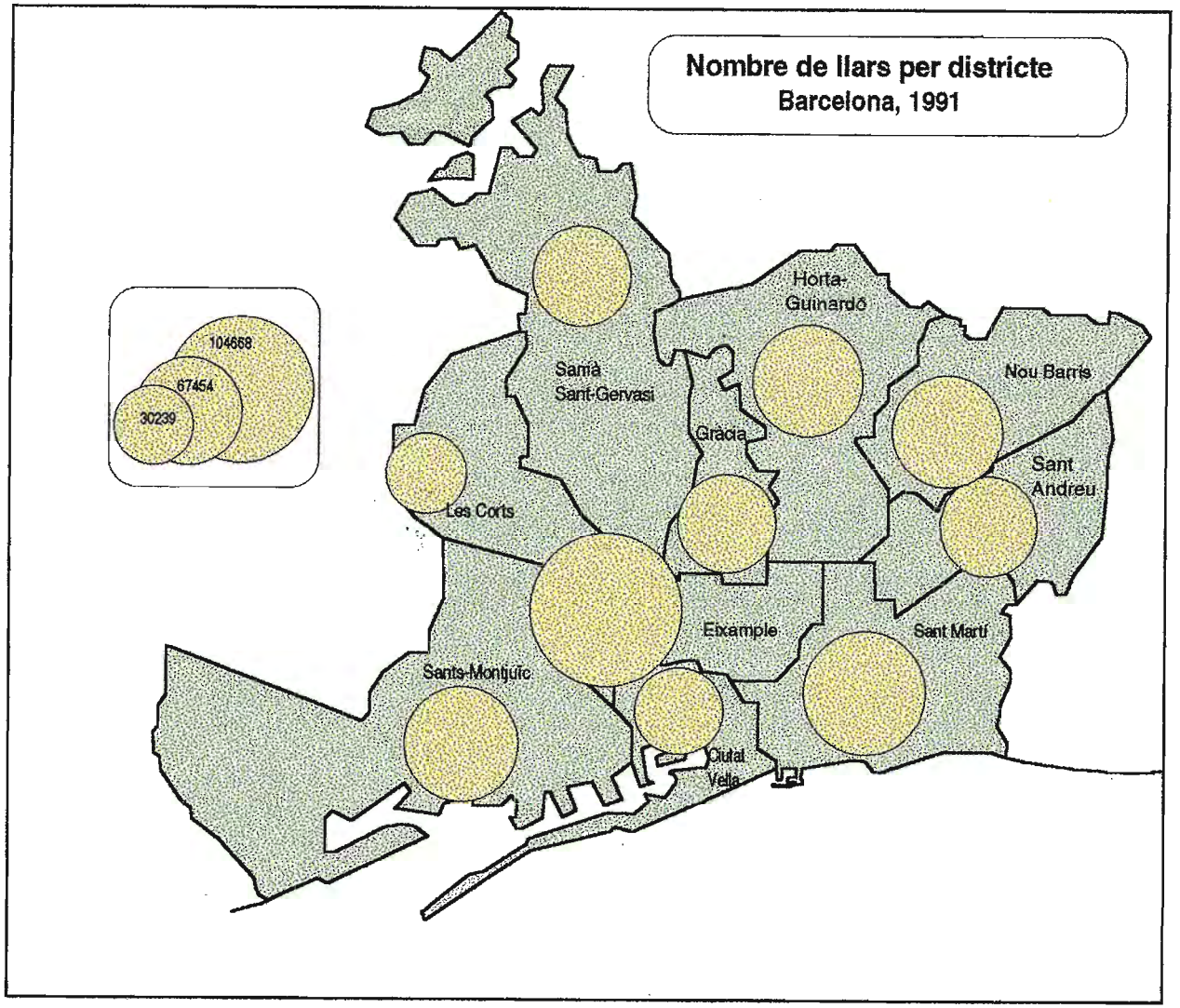
Nombre de llars per districte
Barcelona, 1991
104668
67454
30239
Horta-
Guinardó
Nou Barris
Sarrià
Sant Gervasi
Gràcia
Sant
Andreu
Les Corts
Eixample
Sant Martí
Sants-Montjuïc
Ciutat
Vella

La distribució de les llars segons les seves dimensions també reflexa unes diferències importants entre els diversos districtes, tal i com mostra el mapa 23. Així, entre els 10 districtes es pot establir quatre models diferents de distribució de les llars segons les seves dimensions:

a) en primer lloc, hi ha el cas de Ciutat Vella on les llars unipersonals són les més nombroses (33,92% del total de les llars). Les llars formades per una sola persona major de 65 anys, i també possiblement les de molts immigrants estrangers, ja que normalment només s'inscriu el cap de família que és l'únic que té els papers en regla (per tant corresponent a un falsejament estadístic, amb una llar molt més nombrosa), són les causants d'aquesta situació. De tota manera, encara que també es pot trobar una tendència dels denominats solitaris a anar a residir al centre de la ciutat, essent aquests no només persones grans o immigrants, sinó també professionals, artistes, o persones de classe mitjana-alta que valoren la localització central i els espais històrics en un procés de *gentrificacion*.

b) en segon lloc, hi ha els districtes on predominen les llars formades per dos membres, però en les que les llars unipersonals superen encara a les de tres i quatre membres. En aquest cas es troben els districtes de l'Eixample i Gràcia. Igual que en el cas anterior, segurament la presència de llars unipersonals de gent gran que ha quedat sola reforça aquest resultat. Aquí també podria incloure's el districte de Sants-Montjuic, en el que les llars unipersonals són superiors a les de quatre membres però, en canvi, inferiors a les de tres.

c) en tercer lloc, hi ha els districtes en els quals les llars formades per dos membres són les més nombroses, però seguides de prop per les de tres i quatre, mentre que les unipersonals es troben per sota. És el cas dels districtes de Sant Andreu, Sant Martí, Horta-Guinardó i Nou Barris. Una menor presència de persones velles en aquests districtes, i possiblement unes pautes culturals en relació a la família diferents –es tracta, en la seva major part, de barris amb majoria d'immigrants que van arribar a la ciutat entre els cinquanta i els seixanta, procedents de diverses comunitats espanyoles, sobretot d'Andalusia–, provoquen aquesta distribució tan similar entre els quatre districtes.

d) en quart lloc, finalment, es troben dos districtes que es caracteritzen per tenir una distribució de la dimensió de les llars molt irregular. Primer, cal destacar el cas de Les Corts, on les llars formades per quatre membres són les més nombroses. Segon, el cas de Sarrià-Sant Gervasi, on les més nombroses són les de dos membres i les unipersonals, però les de tres i quatre membres mantenen percentatges força elevats. En ambdós casos, la particular situació sócio-econòmica, és la causa d'aquesta distribució ja que normalment es tracta de llars de classe mitjana-alta i alta: parelles amb alt nivell d'educació sense fills (*dual career family*), llars unipersonals també formades per un membre d'alt nivell socio-econòmic, famílies amb tres o més fills, generalment joves o d'implantació més recent que en els altres districtes.

Les transformacions de les llars i de les famílies en aquests últims decennis han tingut una gran incidència en el consum, i per tant també en les activitats comercials. El fet possiblement més clar és que la disminució de les dimensions de la llar, ha fet que es multipliquessin el nombre de llars, multiplicant-se també el consum de bèns i equipaments per a la llar. Però altres fets són també importants; la incorporació de la dona al mercat de treball ha fet que aquesta perdés en algunes llars el rol exclusiu de persona encarregada de mantenir el consum, tant quotidià com no. L'acte de la compra apareix més lligat a activitats d'oci i temps lliure –sobretot per la falta de temps en els dies laborables– i és assumit també per la resta de la família. L'aparició de nous espais tant perifèrics, com centrals on realitzar aquestes noves formes de consum, pot ésser una conseqüència d'aquestes transformacions socials i demogràfiques.

MAPA 23

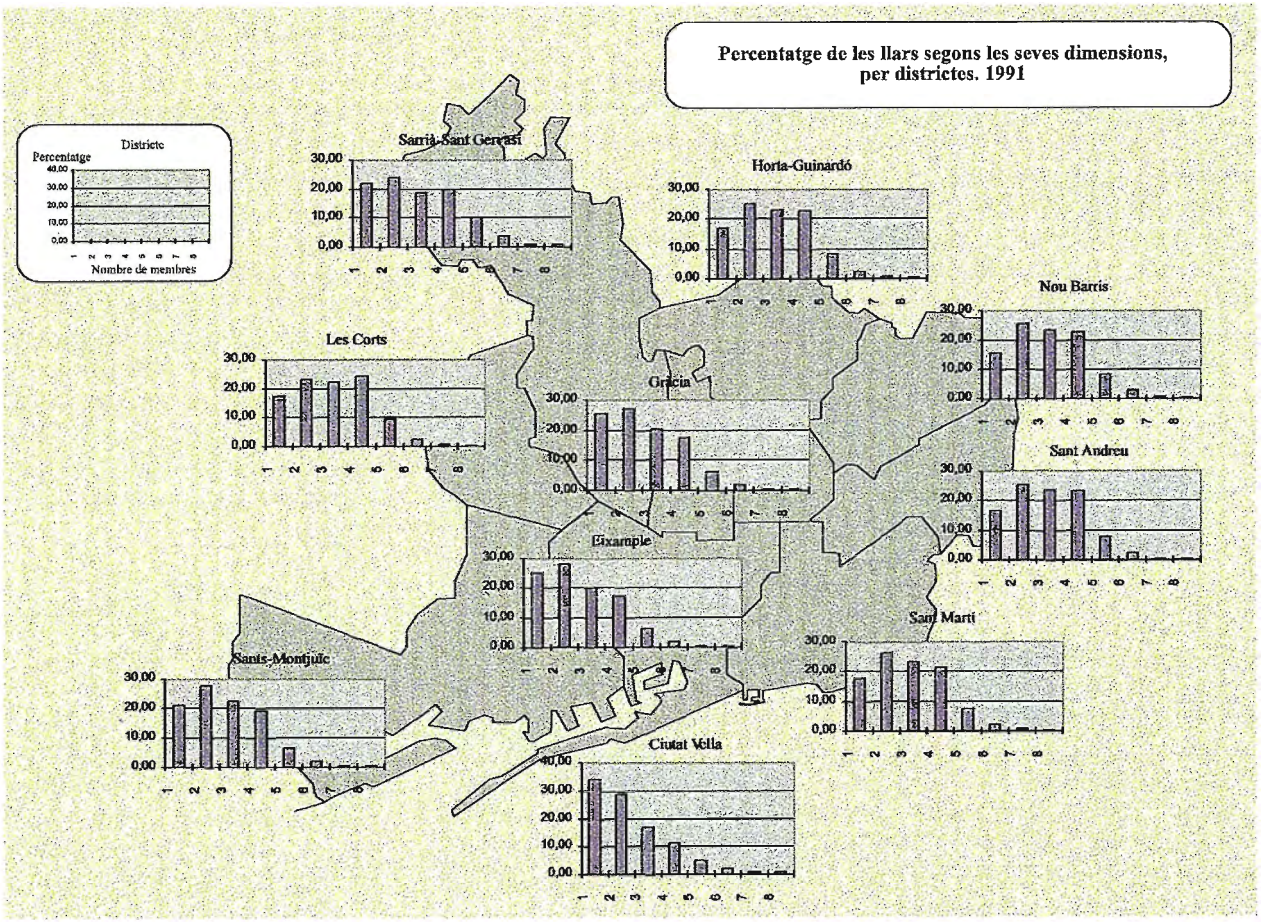
Percentatge de les llars segons les seves dimensions, per districtes. 1991
Districte
Percentatge
Nombre de membres
Sarrià-Sant Gervasi
Horta-Guinardó
Nou Barris
Les Corts
Gràcia
Sant Andreu
Eixample
Sant Martí
Sants-Montjuïc
Ciutat Vella

2.6. EL NIVELL D'EDUCACIÓ DE LA POBLACIÓ

Les diferències en el nivell d'educació solen ser considerades com un indicador social, en el sentit que normalment les capes més baixes de l'escala social tendeixen a associar-se amb l'analfabetisme, mentre que les més altes s'associen amb les que posseeixen estudis universitaris. El nivell d'educació, entès com un indicador del nivell adquisitiu, per tant, té òbviament una repercussió gran sobre els hàbits de consum.

Barcelona, en aquest sentit, experimenta una evolució molt interessant. Tant l'any 1986 com el 1991, la localització de la població amb llicenciatura o doctorat, com la que té estudis insuficients[3], resulta totalment complementària. Així l'any 1986 hi havia una concentració en el bell mig de la ciutat d'alts percentatges de població amb llicenciatura o doctorat, que afectava les zones estadístiques de la Dreta i l'Esquerra de l'Eixample, les Corts, Pedralbes, Sant Gervasi, Sarrià, Gràcia i Vallcarca, envoltada per quasi bé tota la resta de les zones estadístiques de la ciutat, les quals tenien percentatges alts de persones amb estudis insuficients. Cal destacar com encara l'any 1986, hi havia importants percentatges de població amb estudis insuficients, i, a més, algunes àrees de la ciutat concentraven la major part d'aquests percentatges (Ciutat Meridiana-Vallbona n'era l'exemple paradigmàtic).

Per a l'any 1991, es manté la concentració (mapes 24 i 25) central a la ciutat, però aquesta s'ha anat expandint afectant les zones estadístiques de Parc, Gòtic, Estació del Nord, Sagrada Família, Sants, Vallvidrera-Les Planes, Vallcarca, Guinardó i Fort Pius. En canvi, les zones estadístiques amb alts percentatges de població amb estudis insuficients s'han reduït, i també els percentatges de cada una d'elles han sofert una important reducció.

El que caldria establir és si aquest augment del nivell d'educació de la població de la ciutat de Barcelona es deu a un canvi generacional, o bé a una renovació social. És a dir, si les noves generacions que substitueixen als que van morint tenen un nivell d'estudis més alt, cosa a la qual cal afegir els programes d'escoles d'adults, que fan augmentar el nivell d'estudis en general, o bé, si aquest canvi es deu a una substitució de població de baix nivell, que seria expulsada o relocalitzada a la ciutat, per una població de més alt nivell educacional. En qualsevol cas, sigui quin sigui el mecanisme desencadenant, és evident el procés d'augment del nivell dels ciutadans de Barcelona, cada cop apareix com el centre d'una ciutat més gran. Això té molta importància per explicar el possible augment també del nivell de consum.

2.7. L'ACTIVITAT ECONÒMICA DE LA POBLACIÓ

La primera dificultat que es troba a l'hora d'intentar treballar amb les dades relatives a l'activitat econòmica de la població és la varietat de fonts que existeixen. Això no seria un problema si no fos per la diversitat dels resultats, ja que tot sovint no coincideixen. Es considera que hi ha tres fonts bàsiques; per un costat, les dades que provenen de censos de població i padrons, per un altre costat, les dades de l'INEM; i, en tercer lloc, les dades provinents de l'Enquesta de Població Activa (EPA), que realitza trimestralment l'INE.

Aquí s'han utilitzat les dades provinents del padró d'habitants de 1986 i les del cens de 1991 encara que han estat complementades per les de les altres dues fonts. De totes formes, les dades censals i padronals tenen l'avantatge, de que poden ser desagregades fins al nivell de la secció censal, en canvi tenen el desavantatge que només recullen l'estat de l'activitat en un moment fixe. Cal tenir en compte que ambdós anys, el 1986 i el 1991, són molt rellevants en aquest tema, ja que l'any 1986 s'assolí un sostre de més de 125.000 desocupats a la ciutat –la major xifra dels anys vuitanta i noranta–, mentre que el 1991 només faltava un any per les Olimpiades, i la situació econòmica era molt bona, i el total de desocupats estava entorn als 66.000, quasi la meitat dels de cinc anys abans.

MAPA 24

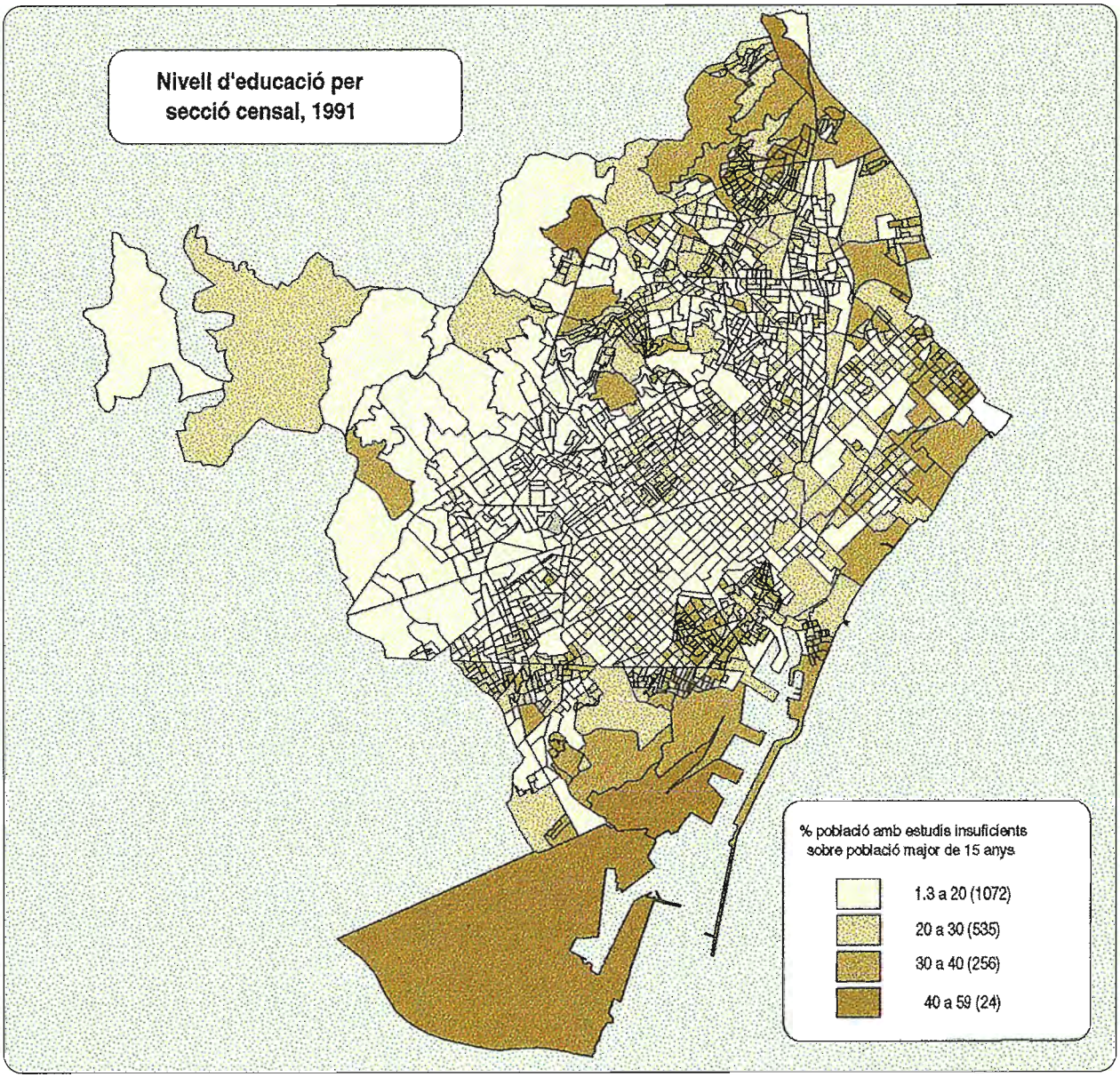
Nivell d'educació per secció censal, 1991
% població amb estudis insuficients sobre població major de 15 anys
1.3 a 20 (1072)
20 a 30 (535)
30 a 40 (256)
40 a 59 (24)

MAPA 25

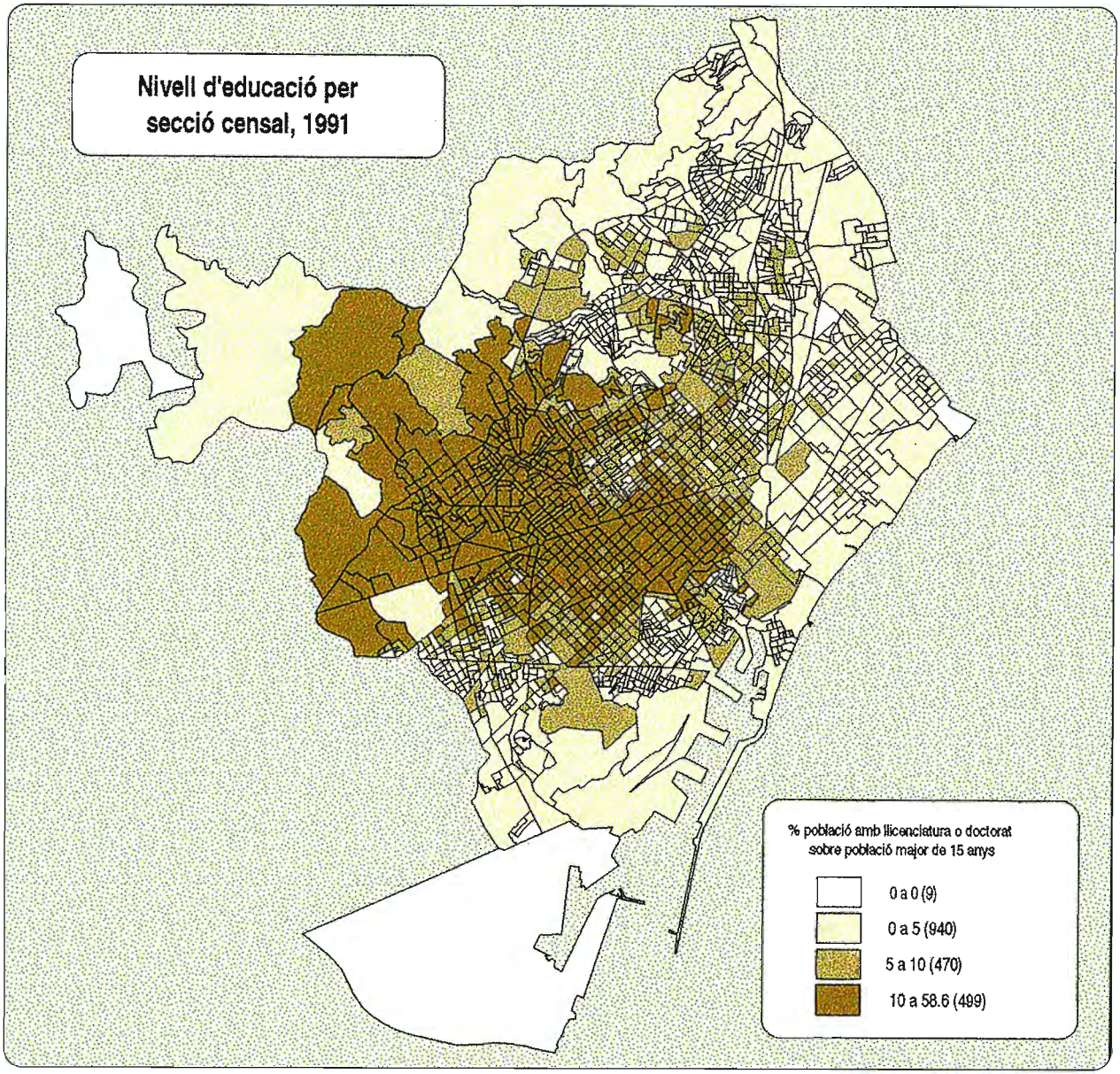
Nivell d'educació per
secció censal, 1991
% població amb llicenciatura o doctorat
sobre població major de 15 anys
0 a 0 (9)
0 a 5 (940)
5 a 10 (470)
10 a 58.6 (499)

En canvi, les altres dues fonts tenen una freqüència major, però el seu nivell de desagregació és menor. Aquestes diferències entre les fonts queden posades de relleu en la taula 7, relativa al nombre d'aturats a la província de Barcelona, Catalunya i Espanya.

En un primer nivell d'anàlisi, en la cartografia realitzada, es pot veure com la taxa d'activitat augmenta de forma important entre 1986 i 1991 –i conseqüentment la de no activitat disminueix– (mapa 26). Aquest fet pot tenir diverses explicacions no excloents entre elles, des de l'entrada en edat laboral d'un contingent important de població jove, fins a l'augment de l'entrada en el mercat laboral de la dona. Però l'any 1996, s'arriba a un nombre d'actius molt similar al que hi havia deu anys enrera (gràfic 16). La redistribució d'actius per tota l'àrea metropolitana de Barcelona n'és una causa, és a dir, que l'emigració de la ciutat de Barcelona pot haver tingut aquests efectes redistributius[40].

Sens dubte, però, el gran problema de la població en relació a l'activitat és l'atur.

40. *Els fluxes migratoris negatius, iniciats a la segona meitat dels setanta, es composen majoritàriament per persones joves –un 47,1 per cent dels emigrants registrats en el període 1987-95 tenien de 20 a 39 anys–, que trien com a destinació –en proporció de dos a tres– altres municipis de la regió metropolitana, especialment municipals del continu urbà i del Vallès* (Barcelona Economia, 1996a: 86).

TAULA 7. RELACIÓ ENTRE LES SERIES D'ATUR (EN MILERS D'ATURATS)

ANYS	ESTIMAT (EPA)	REGISTRAT (INEM)	ESTIMAT-REGISTRAT	
			ABSOLUT	%
BARCELONA (PROVÍNCIA)				
1986-87	430,8	382,9	47,8	12,5
1990	274,1	219,8	54,3	24,7
1995	449,0	236,7	212,3	89,7
CATALUNYA				
1986-87	487,4	458,7	28,7	6,3
1990	321,5	276,1	45,4	16,4
1995	531,1	296,6	234,5	79,1
ESPANYA				
1986-87	2.923,7	2.962,7	-39,0	-1,3
1990	2.424,3	2.351,2	73,1	3,1
1995	3.579,3	2.377,0	1.202,3	50,6

Font: Barcelona Economia, 1996b. Atur estimat: nombre d'aturats segons EPA. Atur registrat: nombre d'aturats segons l'INEM.

GRÀFIC 16. EVOLUCIÓ DEL NOMBRE D'ACTIUS I DE LA TAXA D'ACTIVITAT A BARCELONA, 1986-1996

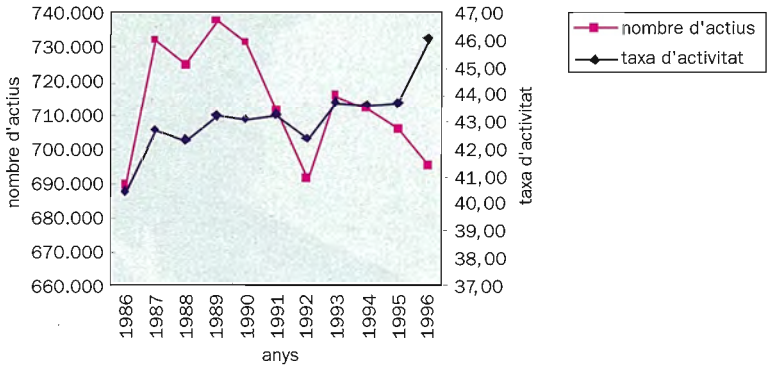

Font: Elaboració a partir de les dades de l'Enquesta de la Població Activa. Barcelona Economia, 1995-1996b. Elaboració pròpia.

MAPA 26

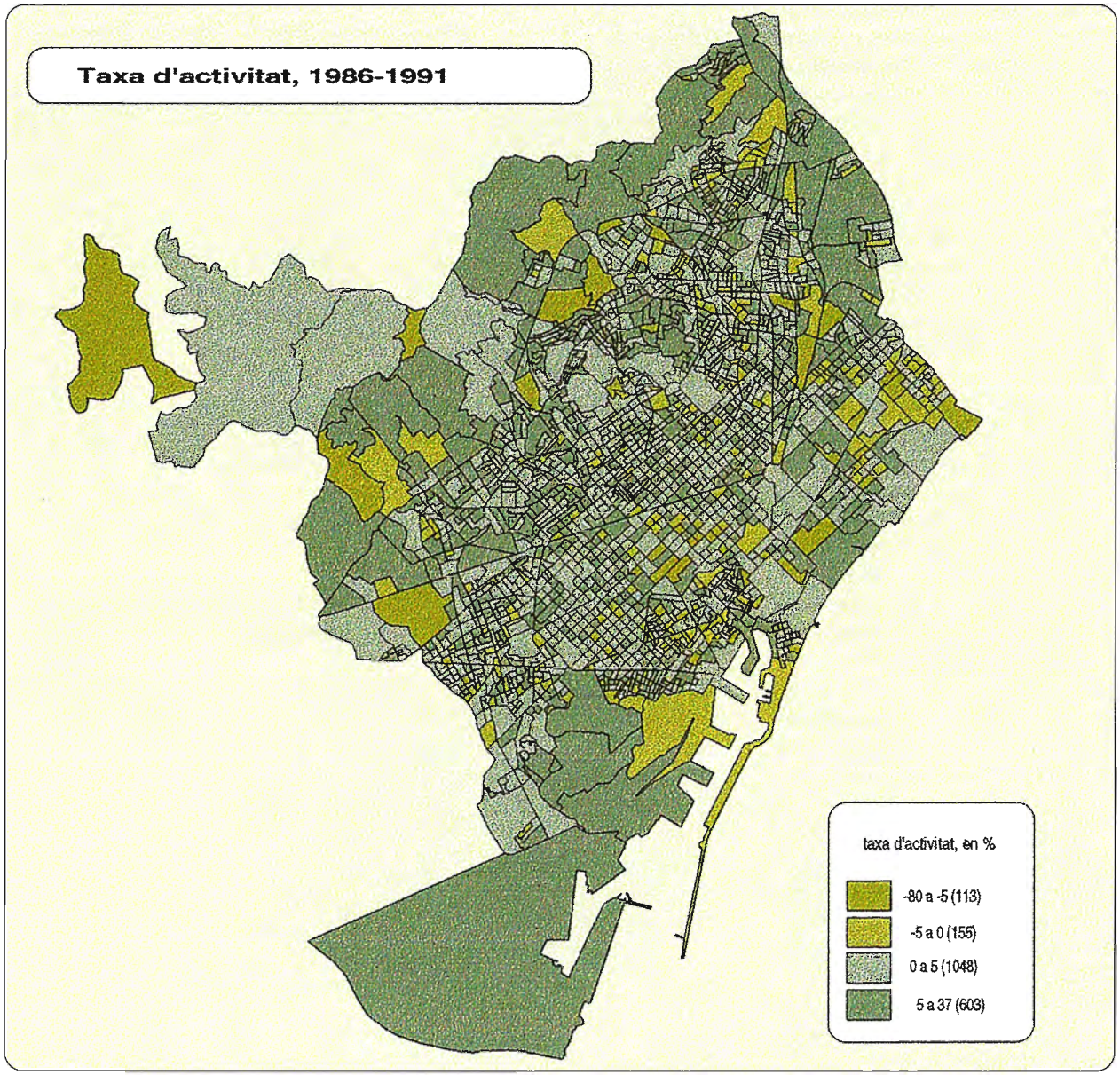
Taxa d'activitat, 1986-1991
taxa d'activitat, en %
-80 a -5 (113)
-5 a 0 (155)
0 a 5 (1048)
5 a 37 (603)

Aquest fenomen, tant característic en la societat de finals del segle XX, té una diversa incidència segons l'edat i el sexe de la població i és, però de totes formes, una de les formes d'exclusió social més destacades en l'actualitat, i que més preocupacions dóna als governs.

A la ciutat, amb alguns alt i baixos, la taxa d'atur ha anat descendint des de meitat dels vuitanta, assolint uns mínims històrics a principis dels noranta. Igual que la taxa d'atur, el nombre d'aturats en xifres absolutes també s'ha reduït de forma notable des del 1986, quan havien més de 125.000 persones desocupades (gràfic 17).

Quan a la distribució des l'atur dins de la ciutat, es pot veure com la seva concentració en algunes àrees de la ciutat és destacable. Així, si l'any 1986 només les zones estadístiques de Les Corts, Pedralbes, Sarrià i Sant Gervasi es salvaven de les altes taxes de desocupació generalitzades a tota la ciutat, l'any 1991 (mapa 27) són moltes més les zones estadístiques que han aconseguit reduir aquestes taxes d'atur, i, al mateix temps, només sobresurten aquelles zones que tenen altes taxes: destaca tota la Ciutat Vella (Barceloneta, Parc, Gòtic i Raval), Montjuïc, Zona Franca-Port, Horta, Vilapiscina-Turó de la Peira, Roquetes-Verdum, Ciutat Meridiana-Vallbona, Bon Pastor, Trinitat Vella, Poblenou, Barri Besòs i Verneda. Per tant es dibuixa una gran concentració amb altes taxes d'atur que abraça, de forma general, tota la costa (des de Zona Franca fins la Verneda), i el recorregut del riu Besòs dins del terme municipal (des de Ciutat Meridiana fins la Verneda). La distribució dels aturats en xifres absolutes, en canvi (mapa 28), destaca bosses importants només en alguns dels barris obrers més tradicionals de Barcelona, amb molt poques excepcions.

GRÀFIC 17. EVOLUCIÓ DE LA TAXA D'ATUR, 1985-1996

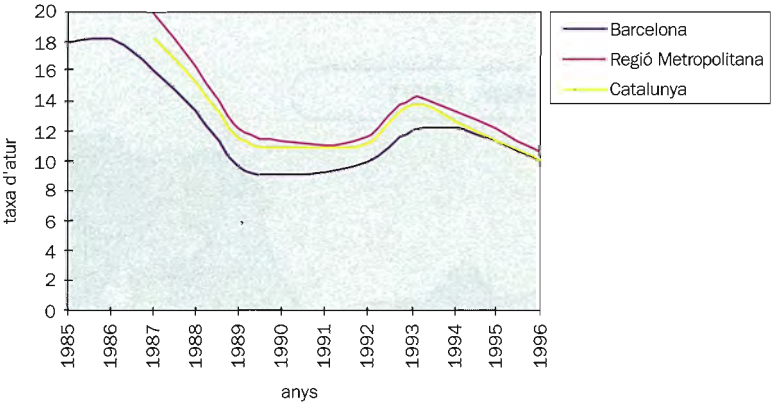

Font: Barcelona Economia, 1996b. Elaboració pròpia.

GRÀFIC 18. EVOLUCIÓ DEL NOMBRE D'ATURATS A BARCELONA, 1980-1996

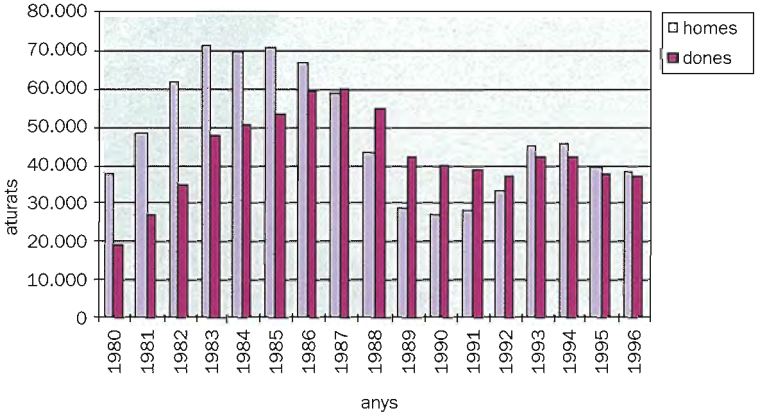

Font: Barcelona Economia, 1996.

MAPA 27

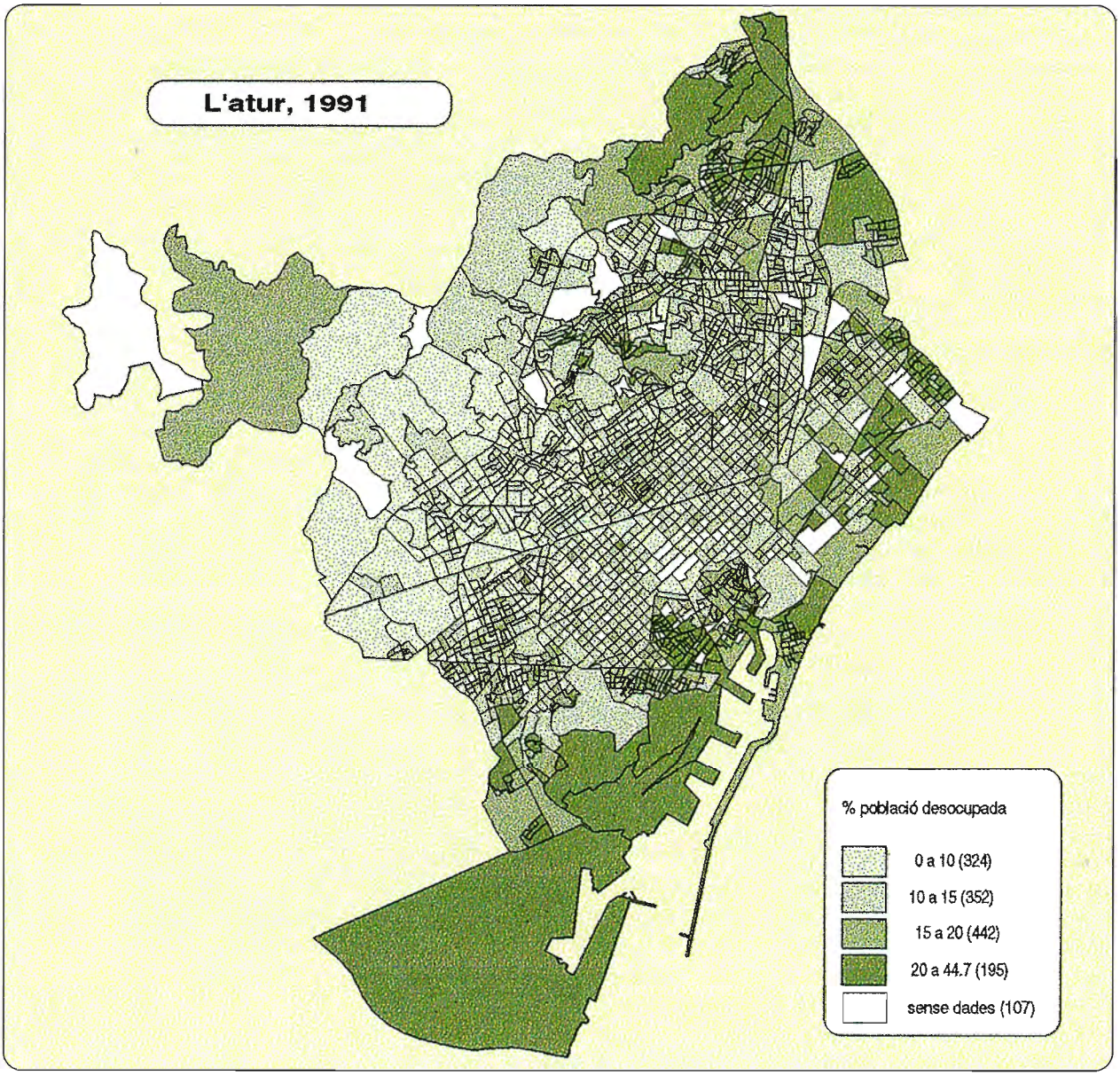
L'atur, 1991
% població desocupada
0 a 10 (324)
10 a 15 (352)
15 a 20 (442)
20 a 44.7 (195)
sense dades (107)

La diferència de l'atur segons el sexe és important, tot i que poc a poc a Barcelona s'han anat igualant els contingents d'aturats masculins i femenins des dels anys vuitanta, quan els homes desocupats superaven netament a les dones desocupades. Així, a finals dels vuitanta i principis dels noranta la situació fou inversa (gràfic 18).

També les diferències de l'atur segons els grups d'edat són importants. Els grups d'edat en que l'atur representa un major risc són els joves menors de 25 anys, i també la població que supera els 55 anys, per tant els grups que representen l'entrada en el mercat laboral, i els grups de sortida, respectivament. Per un cantó, l'atur juvenil ha tingut una tendència a la baixa des dels vuitanta, mentre que, per l'altre cantó, l'atur en la població major de 55 anys sembla ser el principal grup de risc en l'actualitat[41].

S'ha entrat, però, en una nova etapa en la qual els problemes en relació a l'activitat no només és l'atur. La temporalitat i la precarietat del treball també són una variable important que s'hauria d'afegir, ja que impliquen l'estar ocupat però en unes condicions noves (baixos salaris, inseguretat laboral). La precarietat laboral afecta també, d'alguna forma, la possibilitat d'endeutament en el consum, així comencen a veure's com a necessàries, per evitar l'impacte d'aquesta precarietat, les polítiques de protecció del finançament del crèdit al consum. La classificació entre ocupats i desocupats resulta, doncs, en els nostres dies una mica simplista i, fins i tot, per analitzar de forma més detallada aquestes problemàtiques (atur, temporalitat, precarietat) caldria veure quin és el seu impacte en les llars familiars, ja que és diferent el que una dona treballi a temps parcial en una pizzeria, quan és una estudiant que viu a casa dels seus pares, o quan és una cap de família que té fills al seu càrrec.

La situació laboral té lògicament un gran impacte sobre el consum i sobre el comerç, ja que, per un costat, és la font d'ingressos de diners en una llar que després es destinen al consum de tot tipus de bèns i serveis, per un altre costat, el mateix comerç és un sector que produeix ocupació. En el primer cas, ens trobem davant d'un dels canvis més importants que han afectat la llar durant aquest segle; s'ha passat de considerar la casa com una unitat de producció, a considerar-la una unitat de consum, és a dir, a la llar ja no es produeix res com anys enrera (els vestits si, normalment la mare o també l'àvia, sabien cosir o fer mitja, els serveis de cuidar les criatures o els avis, la preparació de conserves diverses o de remeis i altres), sinó que a la llar ara només es consumeixen bèns i serveis diferents, i hi ha un pressupost d'ingressos i de despeses que cal saber administrar.

En el segon cas, és a dir, en el del comerç com a font d'ocupació, ens trobem també en una època de canvis radicals. S'està passant de la botiga tradicional, on tota la família hi era ocupada i com a molt s'hi tenien algun o alguns empleats, a les botigues típiques dels centres comercials (franquícies, cadenes) i els hipermercats que són generadors d'ocupació temporal i amb unes condicions laborals i salarials no gaire estables pels treballadors.

Fins aquí s'ha vist la distribució d'algunes variables demogràfiques que poden incidir sobre l'evolució del comerç i del consum dins del municipi de Barcelona. S'ha vist el procés general d'augment dels nivells dels indicadors socials, paral·lel a la minva progressiva de la població en aquest decenni darrer. Dónat que la causa d'aquesta centralització progressiva de la ciutat sembla connectada a la restructuració de la població metropolitana, i a l'augment contemporani de la mobilitat, cal analitzar, ni que sigui de forma més genèrica, les matèixes variables a nivell metropolità. S'obté així un marc mínim que completa significativament l'estudi de les possibilitats i realitat de les activitats comercials barcelonines.

41. *A mitjans dels vuitanta, aproximadament un de cada tres aturats registrats a les oficines de l'INEM de Barcelona tenia menys de 24 anys, mentre que a la resta de la regió metropolitana aquest percentatge s'acostava al 45 per cent. Actualment l'atur juvenil no representa més enllà del 15 per cent segons l'INEM. Contràriament, els majors de 55 anys –actualment el 18 per cent del total d'aturats registrats a la ciutat– han estat els grans perjudicats d'aquest canvi estructural* (Barcelona Economia, 1996: 90).

MAPA 28

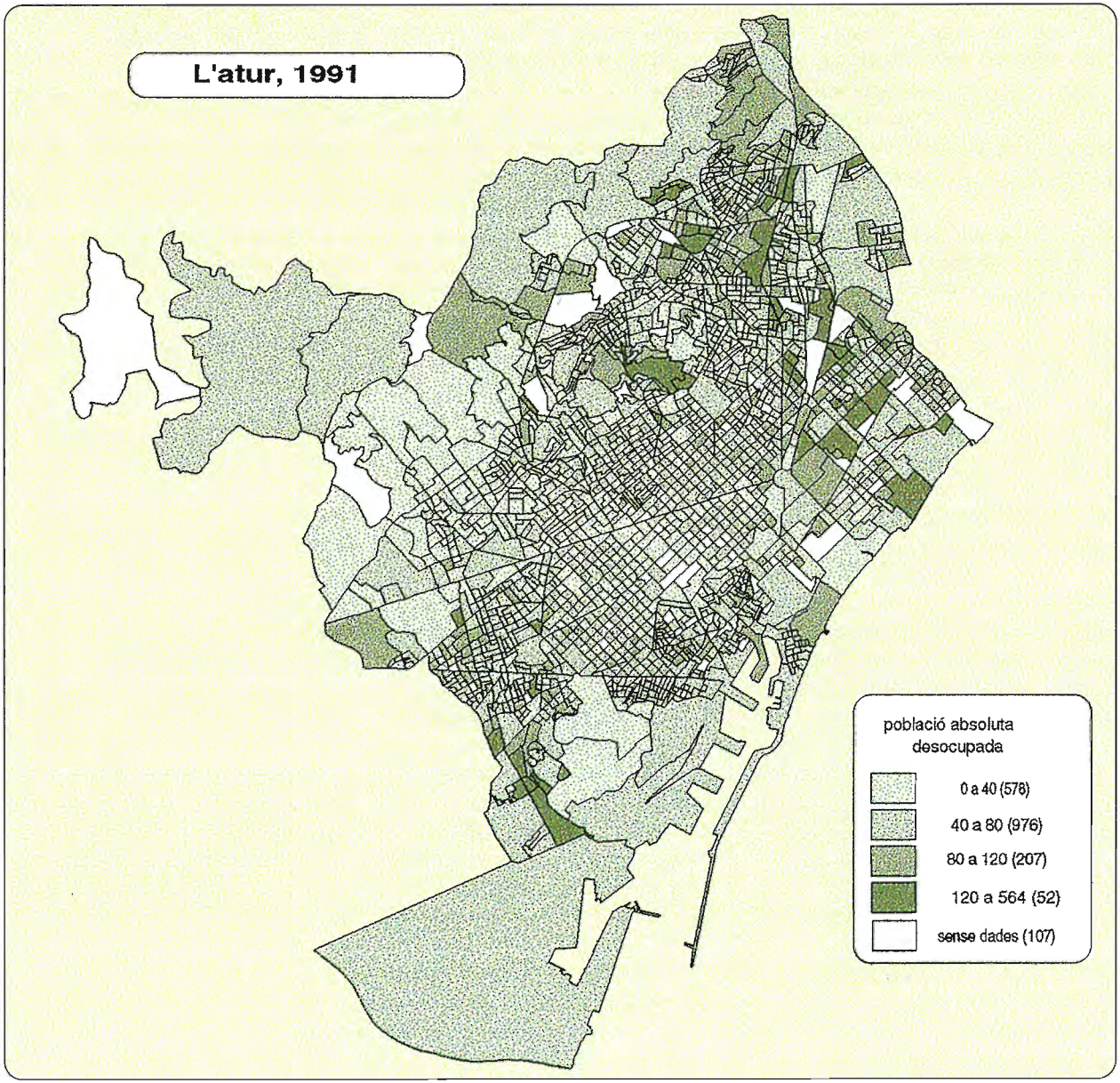
L'atur, 1991
població absoluta desocupada
0 a 40 (578)
40 a 80 (976)
80 a 120 (207)
120 a 564 (52)
sense dades (107)